

Ծիրվանզադե

Խնամատար

Վիպակ

I

Հունիսի սկիզբն էր: Բաբվի նավահանգստի առաջնակարգ կայարաններից մեկի վրա եռում էր ծովեզրյա և արդյունաբերական քաղաքին հատուկ աշխատավոր կյանքը: Եղանակը սաստիկ շոգ էր: Միջօրեի արեգակը պայծառ հորիզոնից յուր այրող ճառագայթները սփռել էր խաղաղ ծովի հայելանման մակերևույթի վրա: Քամու նշույլ չկար: Օդը պլպլում էր այնպես, ինչպես պլպլում է թռնրի երեսին կրակի գորությունից: Երբեմն-երբեմն այս կամ այն տեղում ծովի հարթ մակերևույթը սոսափվում էր դեսուդեն լողացող փոքրիկ մակույկների թիերի հարվածներից: Այդ ժամանակ պարզ ջրի մեղմ ալիքները մի առանձին հրճվանքով խաղում էին արեգակի հետ, փշրելով նրա լույսը բյուրավոր գոհարափայլ ճառագայթների: Մակույկներն անցնում էին, անջատված ջուրը միանում էր և ծովի մակերևույթը կրկին հարթվում:

Կայարանն երեք կողմից շրջապատված էր բազմաթիվ փոքր ու մեծ շոգենավերով և առագաստանավերով: Մի քանիսը շոգենավերից լիքն էին զանազան տեսակի ապրանքներով և սպասում էին դատարկվելու կամ ճանապարհ ընկնելու: Իսկ շատերն արդեն դատարկվել էին և պատրաստվում էին նորից բարձվելու: Դրանք այն նավերն էին, որոնք գլխավորապես պտտում են Բաբվի և Հաշտարխանի միջև, առաջինից տանելով զանազան նավթային մթերքներ, իսկ վերջինից դեպի Բաբու բերելով Ռուսաստանի ապրանքները: Առագաստավոր նավերն իրենց խառնիճաղանջ առագաստներով, անթիվ, դեպի այս ու այն կողմեր ճյուղավորված պարաններով, իրանց կեղտոտ տախտակամածներով և փայտապատ կեղևներով՝ վիթխարի, ամրաշեն և երկաթապատ հպարտ շոգենավերի մոտ նմանվում էին գյուղական խրճիթների քաղաքի բարձրաշեն տների դիմաց: Այդ հասարակ նավերը ճանապարհորդում են Պարսկաստանի և Բաբվի մեջտեղ: Պարսկաստանի գրեթե ամբողջ արդյունաբերությունը, որ մեծ մասամբ մրգեղեններից է բաղկացած, տեղափոխվում է այդ նավերով:

Աշխատանքը կայարանի շուրջը, ծովի երեսում, եզերքի մոտ բորբոքման մեջ էր: Վիպ մի կողմում նավերից մինը բեռան ծանրությունից մինչև տասներկու-տասներեք կանգնաչափ խրված ջրի մեջ, հանդարտությամբ օրորվում է այս կողմ այն կողմ: Ամրակազմ և առողջադեմ թուրք նավաստիները դուրս են կրում ապրանքների ահագին հակերը: Արեգակի տաքությունից և աշխատանքի ծանրությունից քրտինքը նրանց ծովային քամիներից այրված ու սևացած դեմքերից թափվում է այն առատությամբ, ինչպես բաղնիսի ներսի պատերից թափվում են շոգու գոլորշիները: Ամեն անգամ, երկար պարանների միջոցով նավի ներքնահարկից հակերը դուրս քաշելու ժամանակ նրանց հաստ բրդյա շալով գոտևորված մեջքերը թեթվում են, ողնաշարները դուրս ցցվում, բայց նրանց համար կարծես այդ անզգալի էր: Ոչ կիզիչ արեգակը, ոչ ծանր աշխատանքը նրանց դեմքերից չի հեռացնում այն սովորական ուրախ ու զվարթ ժպիտը, որ հատուկ է միայն նավաստիներին, երբ սրանք գտնվում են չորությունում: Նրանք երգում են, ծիծաղում, կատակներ անում իրարու հետ, և ամեն անգամ հակը մշակի մեջքին դնելիս մի-մի աբացի ևս ավելացնում են հետևից, որ մշակը շուտ տեղ հասցնի: Սակայն մշակը, որ ապրանքի հակերը նավի տախտակամածից տեղափոխում է դեպի կայարան, դանդաղ է շարժվում տեղից: Տասը-տասներկու փութանոց բեռան ծանրության տակ նրա ծնկները ծալվում են, կոկորդը դուրս է ցցվում, շինքն երկարանում է, բերանը ակամա բացվում է, և ամեն անգամ յուր բոբիկ ոտերը փոխելու ժամանակ մի տնթոց է արձակում կրծքից: Երբեմն դժվարությամբ և երկյուղով, որ

միգուցե հակը մեջքից թավալվի, նա յուր ոսկրացած ձեռքը տանում է ճակատին և դուրս սլում քրտինքի խոշոր, կեղտոտ կաթիլները: Նավի մի անկյունում կանգնած է ապրանքի տերը: Սա մի պարսիկ առևտրական է, բարձր և կլորակ մահուդյա գլխարկով, երկայն փեշավոր արխալուղով, որի վրա մեջքին կապած է մետաքսյա կապտագույն գոտին: Նրա թեթև, սպիտակ ամառային մետաքսյա կապայի փեշերը հասնում են մինչև կանաչագույն պարսկական քոշերի կրունկները: Մի ձեռքով պահած հովանու կոթը և մի փոքրիկ ձեռատետր, իսկ մյուս ձեռքով մատիտը բռնած, յուր երկայն ու բարակ մատերով զգուշությամբ նշանակում է ապրանքի հակերի թիվը, կշիռն և համարը, դեմքի վրա անդադար խաղացնելով մի խորհրդավոր ժպիտ: Ստեպ-ստեպ նա գլուխը թեթևում է դեպի մեջքը, հինայով ներկած միրուբը փայտանի պոչի նման ցցում է օդի մեջ և գոռում մշակների կամ նավաստիների վրա, հրամայելով, որ նրանք զգուշությամբ և շտապով կատարեն իրանց գործը: Այն ժամանակ բարեպաշտ մուսուլմանի բերանից առատությամբ դուրս են հոսում հիշոցներն այն արագությամբ, ինչպես երևի արտասանում են նրա շրթունքները նամագի ժամանակ մեծ մարգարեի սրբազան աղոթքը:

Մի փոքր հեռու այստեղից կանգնած է մի ուրիշ նավ: Սրա նավաստիները բոլորը ռուսներ են: Խմբովին հավաքված նավի ծայրը, նրանք նավապետի կառավարությամբ, բռնած մի հաստ պարանի ծայրից, որը մյուս ծայրով կապված է կայարանի սյուներից մեկին, միահամուռ ուժով քաշում են պարանը, որպեսզի նավը մոտեցնեն կայարանին: Ամենից առաջ կանգնած է կարմիր շապկով մի հաղթանդամ և երգում է ռուս մուժիկի սովորական «Դուբինուշկան»։ Ստեպ-ստեպ նրան ձայնակցում են և մնացյալ նավաստիները, կրկնելով երեք անգամ միաբերան *урава, урава, урава*, և պարանը քաշում: Եվ այդ ծովային որդիների բերանից դուրս թռչող բացականչումները տարածվելով խաղաղ ծովի մակերևույթի վրա, թաղվում են աղի ջրի անդունդի մեջ, տանելով իրանց հետ մարդկային աշխատավորների կրծքից արձակված դառն հառաչանքները:

Մի ուրիշ կողմում մշակների մի խումբ թավալում է ֆոտոգենով լի տակառները կայարանից դեպի շոգենավը և դարսում այնտեղ: Ահա ֆոտոգենի տերը, կարմրերես և չաղ մարմնով հայը, ժամացույցի երկու մատնաչափ լայնությամբ ոսկե շղթայի հետ ձեռներով խաղալով, ինքնաբավական նայում է ֆոտոգենի տակառներին: Նա զանազան հրամաններ է տալիս յուր մոտ կանգնած գործակատարին, որ որսորդական շան պես պտտում է յուր աղայի չորս կողմը և ամեն անգամ, երբ աղան խոսում է, համեստությամբ բարձրացնում է գլուխն և ուշադրությամբ լսում նրա հրամանները, կարծես կամենալով նրա ամեն մի խոսքը ներս կլանել ոչ միայն ականջներով, այլև աչքերով, քնթի պնչերով, բերանով:

Վերջապես, այդտեղ տիրում էր մի հափշտակիչ կենդանություն, որին միայն արդյունաբերական ծովեզրյա քաղաքում կարելի է հանդիպել:

Կայարանի ծայրում խռնվում է ամբոխի մի մեծ բազմություն: Ամենքն, իրարու հրելով այս ու այն կողմ, աշխատում են առաջ շարժվել և, որքան հնարավոր է, ավելի մոտենալ կայարանի ծայրին: Բոլորի հայացքներն ուղղված են ծովի հեռավոր հորիզոնին, ուր հագիվհագ նշմարվում է ծխի մի փոքրիկ խողովակ, որը հանդարտությամբ բարձրանում է վեր, կարծես ջրի խորքից դուրս գալով: Այս — Հաշտարխանից եկող շոգենավն է: Ամենքն անհամբերությամբ սպասում են նրան կայարանի վրա: Մեկն եկել է դիմավորելու յուր բարեկամին, մյուսը — նամակներ ստանալու, երրորդը — լոկ յուր հետաքրքրությանը բավականություն տալու:

Ամենից առաջ կայարանի ծայրում հավաքված են մի խումբ հայ վաճառականներ թվով վեց հոգի: Չնայելով տեղի սղությանը, սրանք կայարանի վրա բավական ընդարձակ տեղ են բռնում: Ամբոխը, կարծես ճանաչելով այդ արտոնությունը, չի համարձակվում սեղմելու նրանց, այլ, ընդհակառակը, մի քանի քայլ հեռու է պահում իրան, թողնելով մեջտեղ մի բավական ընդարձակ տարածություն: Սրանք քաղաքի ամենահարուստ հայ նավթային արդյունաբերներն են, որոնք Նույնպես սպասում են շոգենավին: Իրարու դեմ շրջանաձև կանգնած, նրանք մեջտեղ գոյացնում են մի օղածև տարածություն, ուր, կարծես, դրած լինել մի բան, որն արգելում էր նրանց առաջ շարժվելու: Եվ, հիրավի, կար մի արգելք, որ չէր թույլ տալիս նրանց ծածկել այդ տարածությունը:

Այդ — Նրանց տակառածն փորերն էին, որոնք բլուրն էլ, կարծես, մի կաղապարով ձուլված լինեին: Մի քանիսն, երկու ձեռներով հետևից իրանց ձեռնափայտերի վրա հենված և ոտներն իրարից հեռու դրած, այնպիսի դիրք էին ստացել, որ Նրանց մարմինները, մի արշին դուրս ցցված փորերի և կարճիկ ոտների շնորհիվ, կանգնեցրած տիկերի ձև էին ընդունել: Բլուրը հազնված էին հարուստ և եվրոպական տարազով, բայց ոչ այնքան մաքուր: Մեկի շապկի կրծքի վրա երևում էին գինու կաթիլներից մնացած մանիշակագույն կոլորակ բծեր: Նրանց ամենաքի փորերի վրա արեգակի ճառագայթների տակ պսպղում էին ժամացույցի ոսկե շղթաները:

Բացառությունն էր կազմում յուր մարմնի կազմվածքով միայն մի երիտասարդ: Սա բարձրահասակ, նիհար և դեղնած մի մարդ էր, սև ու նոսր միրուքով և տափակ կրծքով: Նայելով երիտասարդի դեմքին, կարելի էր ասել, որ Նա գոնե քառասուն տարեկան է, բայց իսկապես Նրա տարիքը քսանույոթից չէին անցնում: Անցյալի զեխ և շռայլ կենցաղն այդ դեմքի վրա դրոշմել էր արդեն ծերության կնիքը: Նրա թուխ ու լղար երեսի կաշին, եփած խնձորի կծեպի պես, մի քանի ծալք կուչկուչվել էր և հավաքվել քնթի երկու կողմերում: Թերթերունքներից զուրկ աչքերի տակ նույնպես գոյացել էին մի քանի կապտագույն կնճիռներ: Աչքերից վեր երկու դժվար նշմարելի գծեր, շնորհիվ դեռ պահպանվող մի քանի մազերի, հազիվհազ համոզում էին, թե մի ժամանակ այդ մարդը զուրկ չի եղել հոնքերից — մարդկային կերպարանքի այդ գեղեցիկ զարդից, առանց որի մարդ կատարելապես կապիկի է նմանվում: Իսկ Նրա ամբողջ դեմքն արտահայտում էր խորին վավաշոտություն, Նրա փոքրիկ սևագույն աչքերի մեջ փայլում էր անասնական կիրք: Նա հագած էր սպիտակ մետաքսյա կտորից կարած ամառային հագուստ, որ ավելի մաքուր էր և ավելի նուրբ ձևով կարված, քան Նրա ընկերակիցներինը: Դեղնագույն հարոյա գլխարկի լայն ծայրը սքողել էր Նրա ճակատը, որ ծածկված էր բազմաթիվ մանր ելունդներով: Մի նշան, որ հետևանք էր Նրա անբարոյական կենցաղավարության: Երիտասարդի ժիլետի վրա նույնպես փայլում էր մի ահագին ոսկե շղթա: Իսկ շղթայից քաշ էր ընկած հինգկոպեկանոցի չափ ոսկե մեդալիոնը՝ զարդարված մանրիկ ադամանդներով: Նրա բարակ դեղնագույն ձեռնոցներից մեկի տակից, աջ ձեռքի միջամատի վրա ցցված էր մատանու մեծ փիրուզեն: Ճերմակ ատլասյա փողպատի վրա մեխված էր մի մեծ ոսկե գնդասեղ նույնպես ադամանդներով զարդարված: «Պետր Ստեփանիչ Դովմագով» — այսպես էր փորագրված երիտասարդի անունը Նրա ձեռնափայտի չորս մատնաչափ ոսկեպատ կոթի վրա:

II

Խումբը տաքացած խոսում էր ու վիճաբանում հանքերի, գործարանների, նավթի և ուրիշ այսպիսի հետաքրքրական նյութերի մասին: Մի քանիսը խոսողներից այնքան ոգևորվել էին, որ քիչ էր մնում փոխելին իրանց կանգնած դիրքն և քանդելն մեջտեղի օղածն տարածությունը: Մեկը կամենալով համոզել ինչ-որ բանում յուր դեմուդեմ կանգնողին, մի փոքր առաջ շարժվեց, և երկուսի փորները մի քիչ ընդհարվեցին:

Խոսակցությանը չէր մասնակցում միայն երիտասարդը: Նա երեսը դարձրել էր դեպի ծովն և հեռադիտակով անդադար նայում էր եկող շոգենավին, որն այդ ժամանակ այնչափ մոտեցել էր կայարանին, որ պարզ նշմարվում էին տախտակամածի վրա խմբված ճանապարհորդները:

— Պետր Ստեփանիչ, ինչո՞ւ ես այդպես անհամբեր մտիկ անում, երևի, մարդի ես սպասում, — դիմեց երիտասարդին հաստափորներից մեկը, աջ ձեռը դնելով Նրա ուսին, երբ խոսակցությունը մի քանի վայրկյան ընդհատվեց:

Պետր Ստեփանիչը չպատասխանեց: Նա խորասուզված շարունակ նայում էր դեպի շոգենավը:

— Պետր Ստեփանիչ, ախար քեզ հետ են խոսում, — կրկնեց հետաքրքիր հաստափորը, կանգնելով Նրա դեմ ու դեմ և ձեռով ծածկելով հեռադիտակի բերանը, որպեսզի Պետր Ստեփանիչի ուշադրությունը յուր վրա դարձնի:

— Հը՛մ,- ասաց միայն Պետր Ստեփանիչն և, հեռադիտակն ազատելով նրա ձեռից, կրկին սկսեց նայել:

— Ումի՞ն ես սպասում, ասա, տեսնեմ,— շարունակեց հաստափորն, այս անգամ Պետր Ստեփանիչի ձեռից խլելով հեռադիտակն և թաքցնելով յուր մեջքում:

— Սպասում եմ:

— Ո՞ւմին:

— Կարլ Մարկիչի ընտանիքին:

— Ո՞րտեղից:

— Հաշտարխանից:

— Ի՞նչ ասացիր, Կարլ Մարկի՞, ո՞վ է Կարլ Մարկիչը:

— Իմ կառավարիչը:

— Նեմե՞ց է:

— Հայ է, հաշտարխանցի:

— Կարլ Մարկիչ,— կրկնեց Սերգեյ Իվանիչը (այսպես էր հաստափորի անունը), աչքերը չռելով և յուր դեմքի վրա խաղացնելով գարմացական ժպիտ:

— Գասպարն է, ծերունին, ճանաչո՞ւմ ես խո նրան:

— Գասպարը... հը՛մ... ես էլ ասում եմ, այդ ինչ Կարլ է- ասաց Սերգեյ Իվանիչը, հառաչելով, կարծես, մի ծանրությունից ազատված:- Ինչո՞ւ է բերել տալիս Գասպարն յուր ընտանիքը:

— Ես եմ ասել, խեղճն առանց կնոջ տխրում է, ասացի մի լավություն անեմ: Տներիցս մեկում նրա համար լավ բնակարան եմ նշանակել, թող ապրեն, քե՛ք քաշեն: Արժե Կարլ Մարկիչը. նա շատ լավ գործակատար է:

— Արժե, արժե, շատ ճշմարտասեր մարդ է, դալբություն չգիտե: Ես նրան լավ եմ ճանաչում: Առաջ նա Հաշտարխանի ամենաառաջին վաճառականներից մեկն էր, բայց ընկերները խաբեցին, փողերը ձեռքից խլեցին և չոր տափի վրա թողեցին: Նրա ընտանիքն էլ եմ ճանաչում: Ռուսաստանից գալիս ես Հաշտարխանում նրանց մոտ գնացի, ինձ սուր-ով հյուրասիրեցին: Մի լավ տղա ունի և մի լավ աղջիկ: Նրանք էլ գալի՞ս են:

— Գալիս են: Որդուն ես շատ եմ հավանել, ուզում եմ Բալախանիի նավթահանքերից մեկի վրա գործակատար նշանակել:

— Շատ լավ կանես, շատ լավ կանես, Պետր Ստեփանիչ, լավ տղա է, հոր նման ղոչաղ է: Բայց ուրիշ բան է նրա աղջիկը, հրեշտակի գեղեցկություն ունի, Պետր Ստեփանիչ, ամբողջ Հաշտարխանի մեջ հատը չկա:

Այս ասելով, Սերգեյ Իվանիչն յուր յուզալի աչքերի բիբերը ոլորեց և ատամների վերին շարքով ներքին պռոշի ծայրը թեթևությամբ կծեց, նայելով ուղղակի Պետր Ստեփանիչի աչքերին: Սա նույնպես մի վայրկյան նայեց նրա երեսին, ոչինչ չասաց և, կրկին հեռադիտակը մոտեցնելով աչքերին, սկսեց նայել շոգենավին:

— Առաջին անգամ, երբ ես նրան տեսա, քիչ մնաց որ խելքս կորցնեի,— շարունակեց շատախոսել Սերգեյ Իվանիչը:— Ասացի, այ սրա նման կնիկ ունենա մարդ, որ պարզերես կարողանա հասարակության մեջ դուրս գալ: Ինչ գորտոպիանի վրա ածել, ինչ պար գալ, ինչ խոսել թե՛

հայերեն և թե ռուսերեն, մի խոսքով, ոսկի է ոտքից մինչև գլուխ: Ա՛յ, նրա նման կնիկ ունենաս, հետո տանես Ռուսաստան և բոլորին զարմացնես, թե չէ՝ քեզ համար շատ լավ հարսնացու կլիներ:

Պետր Ստեփանիչը հեռադիտակի տակից ժպտաց և ոչինչ չպատասխանեց:

— Բավական հասակավոր աղջիկ է, բայց մինչև օրս ուզող չկա հոր աղքատության պատճառով: Անիրավ Հաշտարխանում առանց օժիտի ոչ մի տղա աղջիկ չի վերցնում:

Պետր Ստեփանիչը հեռադիտակը հեռացրեց և, սպիտակ ու մաքուր թաշկինակով աչքերը սրբելով, միայն արտասանեց «Հը՞մ», կարծես, հարցնելով յուր խոսակցի միտքը:

— Ասում եմ, մի մեծ ողորմություն կանես,- շարունակեց Սերգեյ Իվանիչը,- եթե նրան այստեղ մի լավ տղի տաս:

Պետր Ստեփանիչը, հեռադիտակը դնելով գրպանը, պատասխանեց.

— Նրա հայրը հարուստ եղած ժամանակ շատ անգամ է օգնել հորս... իհարկե, ես էլ պարտավոր եմ փոխարենը վճարել լավությունով:

— Ապրե՛ս, Պետր Ստեփանիչ, Գասպարն արժե, նա խեղճ, կորած մոլորված մարդ է:

Լսվեց կայարանին մոտեցող շոգենավի սուլոցը: Ամբոխը սկսեց հրելով մոտենալ կայարանի եզրին: Շոգենավը, շվշվալով, շոգին կողքերից բաց թողնելով և խարիսխների շղթաները զրնգացնելով, մեղմիկ սահում էր առաջ:

Պետր Ստեփանիչն յուր որոնող հայացքը ձգեց տախտակամածի վրա, բարձրանալով ոտների ծայրերի վրա: Այնտեղ նա նկատեց ճամփորդների մի խմբակ, բաղկացած երեք հոգուց: Մեկը միջահասակ, մոտ քառասուն ու հինգ տարեկան կին էր եվրոպական հագուստով, գլուխը սև շավով փաթաթված: Մյուսը 23-24 տարեկան մի երիտասարդ էր բարձր հասակով, սև, փոքրիկ միրուկով, համակրելի դեմքով և բավական մեծ քթով: Երրորդը մի օրիորդ էր ամառային բաց գույնի հագուստով և հարոյա դեղնագույն, լայնեզր գլխարկով: Սա կլիներ մոտ 25 տարեկան, բարձրահասակ էր, դեմքի բավական նուրբ գծերով, ոչ այնքան գեղեցիկ, որքան սիրուն և համակրելի:

Պետր Ստեփանիչը Սերգեյ Իվանիչի ուղեկցությամբ դիմավորեց նրանց: Երկուսն էլ, հերթով նորեկներին բարևելուց հետո, շտապով վերցրին մի-մի կտոր ճանապարհային իրեղեններից և իջան կայարան:

— Բաս ի՞նչտեղ է Կարլ Մարկիչը,— հարցրեց պառավ կինը:

— Գործարանումն է, շուտով կգա, ես ցույց կտամ բնակարանը, կառքս սպասում է ձեզ,- պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը քաղաքավարությամբ, մի դիտող հայացք ձգելով օրիորդի վրա:

Սերգեյ Իվանիչն արմունկով բոթեց նրան և զգուշությամբ շշնջաց նրա ականջին.

— Լուսնյակ է. մուշտարու աչքով մտիկ արա:

— Կատերինա Կարլովնա, շա՛տ է նեղացրել ձեզ ծովը,— դիմեց Պետր Ստեփանիչն օրիորդին:

— Օ՛խ, օխ, էլ մի հարցնիր, ցավդ առնեմ, մեր ոսկորները փշրտել է, պատասխանեց մայրն աղջկա փոխարեն: — Մամա, ի՛նչ ես ասում, ինձ չի նեղացրել ծովը, նա շատ խաղաղ էր, — հակառակեց Կատերինա Կարլովնան, բռնելով յուր եղբոր թևից:

— Դո՛ւք ինչպես եք, Արտեմ Կարլիչ, — քաղաքավարության համար հարցրեց Պետր Ստեփանիչն երիտասարդին:

— Ինձ համար շատ ուրախ անցավ ժամանակը, — պատասխանեց Արտեմ Կարլիչը համեստությամբ, գլուխը քիչ թեթելով կրծքին:

Այսպես խոսելով հասան փողոց, ուր Պետր Ստեփանիչի շքեղ կառքն երկու առույգ ձիերով լծված սպասում էր նրանց: Պետր Ստեփանիչն օգնեց օրիորդին և մորը կառք նստել, իսկ ինքն Արտեմ Կարլիչի հետ տեղավորվեց նրանց դեմ: Մի քանի րոպեում արագընթաց ձիերը կառքը սլացրին դեպի ծովեզրյա ընդարձակ փողոցի ծայրը, ուր նա անհետացավ: Սերգեյ Իվանիչը մնաց նրանց հետևից նայելով:

— Շառլատան, անառակ Դոլմազով, ես քո միտքը հասկացա, — արտասանեց նա:

Չետո, գլուխը խորհրդավոր կերպով շարժելով, կրկին վերադարձավ շոգենակ:

III

Կառքը կանգնեց քաղաքի լայն փողոցներից մեկի վրա գտնվող երկհարկանի նորաշեն տան առջև: Դյուրաշարժ Պետր Ստեփանիչն արագապես ցած թռավ կառքից և օգնեց ցած իջնելու Կատերինա Կարլովնային ու նրա մորը: Նա, առաջնորդելով տարավ նրանց ներս և ցույց տվեց բակի ներսի շինության ներքին հարկում մի բնակարան, որ բաղկացած էր երեք սենյակներից:

— Այ, այս եմ պատրաստել տվել ձեզ համար: Բավակա՞ն է ձեզ, Մարիա Իվանովնա, երեք սենյակ, թե՞ չէ, — հարցրեց Պետր Ստեփանիչը պառավից, միևնույն ժամանակ նայելով աղջկա երեսին:

— Ցավդ առնեմ, ինչ կանենք այդքանը, չորս հոգուս համար երկուսն էլ բավական էր, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան, թեև հոգով շատ ուրախ կլիներ, եթե բնակարանն ավելի ընդարձակ լիներ:

— Կարլ Մարկիչը գիշերները գործարանումն է լինում: Արտեմ Կարլիչին էլ նշանակել եմ կառավարիչ Բալախանի, ուրեմն քաղաքում մնալու եք դուք և Կատերինա Կարլովնան և ոչ թե չորս հոգի: Բայց վնաս չունի, թող ձեր տեղը լայն լինի, ես խոմ վարձով չեմ տալիս: Տունն իմն է, ինչպես ուզում եմ, այնպես էլ անում եմ:

— Ցավդ առնեմ, շատ ապրես, բայց, Պետր Ստեփանիչ, Արտեմիս համար քաղաքում որ տեղ տաք — լավ կլինի: Առանց նրան սիրտս կնեղանա:

— Չեշտ բան է, թող մի քիչ այնտեղի գործերի հետ ծանոթանա, հետո նրան քաղաքում մի լավ պաշտոն կտամ:

— Չէ, մամա, Բալախանին լավ է, ասում են այնտեղ զարմանալի բաներ կան, — մեջ մտավ Արտեմ Կարլիչը:

— Իհարկե, ինչ որ կա այնտեղ է, օրն էլ ավելի առողջարար է, քան թե այստեղ, քաղաքում, ուր փոշու և ծխի մեջ խեղդվում ենք:

— Ինչպես ձեր քեֆն է, այնպես արեք, մենք էլ ձերն ենք, Պետր Ստեփանիչ, — ասաց Մարիա Իվանովնան և սկսեց դիտել բնակարանը:

Քառորդ ժամ նորեկները Պետր Ստեփանիչի հետ միասին պտտեցին սենյակները, հետո խոհանոցը, ուշադրությամբ զննելով ամեն մի անկյուն:

— Այ, մամա, այս իմ սենյակը կլինի, — ասաց օրիորդը, — կանգնելով սենյակներից մեկում: Ես այս պատուհանի տակ կդնեմ իմ դաշնամուրը: Իսկ դու և պապան մյուս սենյակում կապրեք, այն կողմին էլ Արտեմի համար կսարքենք:

Բոլոր ժամանակ Պետր Ստեփանիչն յուր հայացքը չէր հեռացնում Կատերինա Կարլովնայից: Նա հափշտակված էր օրիորդի իրանի նուրբ կազմվածքով, պարզ և հրապուրիչ դեմքով, փայլուն աչքերով, նազելի շարժվածքով: Ամեն անգամ օրիորդը խոսելիս, նա աչքերը հառում էր նրա երեսին և ազահուությամբ նայում: Այդ ժամանակ նրա ամբողջ մարմնով, կարծես, անցնում էր էլեկտրական ցնցում, և նրա փոքրիկ կապկային աչքերի մեջ փայլում էր անասնական կիրքն յուր բոլոր ուժով: Նա անդադար աչքերը կուչ բերելով, քաղցրությամբ ժպտում էր օրիորդի երեսին, և այդ ժամանակ նրա դեմքը մի ինչ-որ անախորժ, ինչ-որ զգվելի, վավաշոտ, արտահայտություն էր ստանում: Օրիորդը, կարծես, այդ չէր նկատում և անտարբերությամբ խոսում էր նրա հետ: Սակայն երբ մի անգամ Պետր Ստեփանիչը շարունակ նայեց նրա երեսին և բոլորովին անտեղի և անժամանակ ժպտաց, գլուխը թեթեց դեպի կուրծքը, և նրա դեմքը թեթև կարմրեց: Մարիա Իվանովնան դիմեց յուր որդուն.

— Կազի՛ր Արտեմ, շուտով ապրանքը հավաքիր շոգենավից ու բեր:

— Իսկ դուք, Կատերինա Կարլովնայի հետ գնանք ինձ մոտ ճաշելու, — մեջ մտավ Պետր Ստեփանիչը:

Մարիա Իվանովնան համաձայնվեց, և Դովմագովը, յուր տան հասցեն տալով Արտեմ Կարլիչին և նրանց հետ միասին կառք նստելով, շտապեց տուն:

Իրիկնադեմ էր, երբ նորեկները ճաշելուց հետո կրկին վերադարձան իրանց բնակարանը: Արտեմ Կարլիչը բոլոր իրեղենները արդեն բերել էր: Նրանք սկսեցին կարգի բերել իրանց բնակարանը: Մարիա Իվանովնան յուր որդու հետ պատրաստում էր վերջին սենյակը, իսկ Կատերինա Կարլովնան նույնպես պատրաստում էր յուր սենյակը Պետր Ստեփանիչի օգնությամբ: Չնայելով օրիորդի թախանձանքին, որ նա նեղություն չբաշի աշխատելու ու գնա հանգստանալու, հոգատար Պետր Ստեփանիչը քայլ անգամ չէր ուզում հեռանալ օրիորդից և ոտքի-ձեռքի ընկած մեծ պատրաստակամությամբ օգնում էր նրան: Հետզհետե Կատերինա Կարլովնան սկսեց ձանձրանալ նրա օգնությունից: Պետր Ստեփանիչն այնքան չէր օգնում, որքան յուր ծանր ու խոր հայացքներով և անտեղի քաղցրախոսությունով ձանձրացնում էր օրիորդին:

Կատերինան այդ հայացքներն ընդունում էր իբրև սովորական քաղաքավարության արտահայտություն երիտասարդի կողմից դեպի մի օրիորդ, բայց երբ Պետր Ստեփանիչը սկսեց անցնել սովորական չափավորության սահմանը, այն ընդամենը օրիորդի սրտում ծագեց ինչ-որ կասկած: Պետր Ստեփանիչի ներկայությունը սկսեց նրան ճնշել, և նա աշխատում էր խույս տալ նրա հայացքներից:

Պատահեց մի դեպք: Կատերինա Կարլովնան յուր հագուստեղենները տեղավորում էր պահարանի մեջ: Նրա մայրն ու եղբայրը մյուս սենյակումն էին: Պետր Ստեփանիչն անշարժ կանգնած, նայում էր օրիորդին: Երբ Կատերինան, վերջացնելով գործը, կամենում էր կողպել պահարանը, բանալին մի քանի անգամ շուռ տվեց ու չկարողացավ կողպել: Պետր Ստեփանիչի սուր հայացքն իսկույն այդ նկատեց: Նա շտապով մոտեցավ օրիորդին:

— Թույլ տվե՞ք, որ ես կողպեմ, Կատերինա Կարլովնա, դուք ուժ չունե՞ք, ափսոս է, ձեր բնքուշ ու գեղեցիկ մատները կցավեն:

— Ոչ, խնդրեմ նեղություն մի՛ քաշե՞ք, այդ պահարանը բացի ինձանից ոչ ոք չի կարողանում կողպել և բանալ:

— Ես կարող եմ, այ, տեսնո՞ւմ ե՞ք, ձեր ձեռները ինչպես կարմրեցին:

Այս ասելով, Պետր Ստեփանիչը ձախ ձեռով սիրալիր հեռացրեց օրիորդի ձեռը բանալիից, իսկ աջով սկսեց պտտեցնել բանալին, միևնույն ժամանակ մյուս ձեռում սեղմած պահելով օրիորդի աջը: Օրիորդն աշխատեց զգուշությամբ ազատել յուր ձեռը, բայց չհաջողվեց: Պետր Ստեփանիչը նրան շատ ամուր էր սեղմել: Օրիորդը չգիտեր ինչ աներ: Նա մի անգամ ևս փորձեց դուրս բերել

ձեռք նրա ձեռից, բայց, չկարողանալով, սկսեց դողալ: Պետր Ստեփանիչի մեջ եռաց բուռն կիրքը: Նա, շարունակելով բանալին ոլորել կողպեքի մեջ, յուր շրթունքները զգուշությամբ մոտեցրեց օրիորդի երեսին և կամենում էր... Բայց զսպեց իրան:

Այդ վայրկյանին ներս մտավ Մարիա Իվանովնան: Փոքր անցած՝ գնդակի նման ներս գլորվեց մի լղար, կարճահասակ մարդ ճերմակ մազերով:

— Պա՛պա, պա՛պա, — գոչեց Կատերինա Կարլովնան և, առաջ վազելով, ընկավ ծերունու գիրկը:

IV

Ներս վազողը Կարլ Մարկիչ Պոպովն էր, Կատերինայի հայրը: Մի քանի րոպե հայր ու աղջիկ իրարու գրկած համբուրվում էին: Վերջապես, Կարլ Մարկիչն ազատեց աղջկան յուր գրկից և նույն կարոտությամբ ընկավ որդու, Արտեմ Կարլիչի գիրկն ու մի քանի համբույրներ դրոշմեց նրա ճակատին: Յետո բարևեց ամուսնուն, մի անգամ միայն, համբուրելով նրա բերանի անկյունը: Պետր Ստեփանիչն ինչևիցե օտար էր, համեստությունը Կարլ Մարկիչին ստիպեց չափավորել յուր ամուսնական զգացմունքները:

— Ես պարտավոր եմ հազար անգամ շնորհակալություն հայտնել ձեզ սեմեյստվոյիս խաթրու, — դարձավ Կարլ Մարկիչը Պետր Ստեփանիչին, որը մի կողմ քաշված նայում էր այդ ընտանեկան տեսարանին:

Կարլ Մարկիչը քիչ մոտեցավ նրան, ձեռները քարշ ձգեց կողքերին, ոտները կպցրեց իրարու և, մեջքից երկու ծալ թեփվելով, երիտասարդական աշխուժությամբ մի քանի անգամ գլուխ տվեց նրան:

— Չարժե, չարժե, — արտասանեց անտարբերությամբ Պետր Ստեփանիչն, յուր հայացքը չհեռացնելով Կատերինա Կարլովնայից, որն այդ ժամանակ ինչ-որ բանի մասին խոսում էր յուր եղբոր հետ:

— Մարիա, Կատյա, Արտեմ մոտեցեք, շնորհակալություն արեք Պետր Ստեփանիչին, Էնդուր որ նա է ռասպորյաժենիյե արել ձեզ Բաթու բերելու:

Կարլ Մարկիչի ընտանիքը սեղմեց Պետր Ստեփանիչի ձեռը: Դա առաջին շնորհակալությունն էր, որ ստացավ բարեսիրտ ինսամատարն երախտագետ ընտանիքից:

— Տեսնում ես, Մարիա, ինչ աղավարի քվարթիրա է, — շարունակեց Կարլ Մարկիչը, պտույտ գալով Պետր Ստեփանիչի առջև: Ես Պետր Ստեփանիչից շատ շնորհակալ եմ, շա՛տ. իմ պարտքս է ստարայտցա իլիլ նրան չեսնո, բլազորոդնո ծառայելու, Էնդուր որ նրա պես խոզային ես գրանիցայումն էլ չեմ կարող գտնել:

Կարլ Մարկիչը խոսելու ժամանակ ձեռներով, գլխով և ուսերով այնպիսի շարժումներ էր անում, որ, կարծես քսանուկինգ տարեկան երիտասարդ լիներ, այնինչ մոտ վաթսուն տարեկան էր:

Պետր Ստեփանիչն ուշադրություն չէր դարձնում յուր կառավարչի շատախոսություն վրա: Նա խորասուզված էր ինչ-որ մտածողության մեջ: Սակայն այդ երկար չտևեց. հանկարծ նա դիմեց Մարկիչին լուրջ ձայնով.

— Գործարանն այսօր բանե՞լ է:

— Ի՛նչպես չէ, ի՛նչպես չէ, աղա ջան:

— Ո՞վ կա այնտեղ այժմ:

— Ամենքն այնտեղ են: Ես, աղա ջան, զավոդը պորուչիյտ արի գլավնի պրիկաշչիկին մինչև Էգուց առավոտը:

— Յը՛մ, — արտասանեց միայն Պետր Ստեփանիչը, կրկին մտածողության մեջ ընկնելով և բեղերը կրծոտելով:

Կարլ Մարկիչը քիչ շփոթվեց:

— Բեզպոկոյիտցա մի՛ լինեք, աղա ջան, ամեն ինչ պորյադկայով կգնա:

— Առավոտը շուտով գնացեք, որ գործարանը չդադարի, եթե ոչ, գիտեք, որ մի օրվա դադարելն ինձ կզրկի հազար մանեթ աշխատանքից, — ասաց Պետր Ստեփանիչը քիչ հրամայական եղանակով, աշխատելով յուր դեմքի հպարտությունը պահել:

Պետք է ասած, որ Պետր Ստեփանիչը մի քիչ սուտ ասաց: Գործարանն առանց Կարլ Մարկիչի ևս կարող էր վաղը գործել և եթե դադարեր էլ, մի օրվա վնասը երբեք հազար մանեթ չէր կարող լինել: Բայց նա այդ ասաց առաջինը նրա համար, որ Կարլ Մարկիչի վրա ունեցած յուր իշխանությունը ցույց տա նրա ընտանիքին և երկրորդ, մի օրվա վնասը քսան անգամ ավելի ցույց տալով, լուր հարստությունով մի փոքր փոշի փչի այդ ընտանիքի աչքերին: Այս պարզ էր, ըստ որում, յուր հրամանը կրկնելուց հետո, նա մի առանձին ինքնաբավականությամբ նայեց բոլորին հերթով, որ տեսնի, ինչ ազդեցություն արին յուր խոսքերը լսողների վրա, իսկ նամանավանդ Կատերինա Կարլովնայի վրա: Եվ հիրավի նա մասամբ չսխալվեց:

Լսելով նրա խոսքերը, Մարիա Իվանովնան այնպես զարմացավ, որ աչքերը ճլզեց և բերանը բաց մնաց: «Օրական հազար մանեթ փող է աշխատում, երանի նրան, որ սրա նման փեսա կունենա», — անցավ իսկույն նրա մտքով, և գլուխը թեթեց կրծքին, ձեռները խաչաձև ծալեց ծոցում և սկսեց ագահությամբ նայել Պետր Ստեփանիչին: Պակաս չզարմացավ և Արտեմ Կարլիչը: «Օրական հազար մանեթով կարելի է թագավորի պես ապրել արտասահմանում, այն էլ Փարիզի մեջտեղում, ախմախն ինչո՞ւ է այստեղ քամու ու փոշու մեջ խեղդվում», — այսպես մտածեց նա և սկսեց նույնպես նայել Պետր Ստեփանիչի երեսին:

Միայն Կատերինա Կարլովնան էր, որի վրա կարծես ոչինչ ազդեցություն չարին Պետր Ստեփանիչի փթուն խոսքերը: Նա երեսը շուռ տվեց և անցավ մյուս սենյակը:

— Առավոտը, խորոզը կանչելիս, ես զավոդում կլինեմ, աղա ջան, ես չեմ թողնիլ, որ ձեզ ուբիտկա լինի,— միամտացրեց Կարլ Մարկիչը Պետր Ստեփանիչին:

Կատերինա Կարլովնան մյուս սենյակ անցնելուց հետո Պետր Ստեփանիչի դեմքն ավելի փոխվեց: Սովորական ուրախ ու կեղծ ժպիտը նրա դեմքից անհետացավ: Նա կնճռեց ճակատն և առանց այն ևս քացախած երեսն ավելի թթվեցրեց:

— Նստեցե՛ք, պոժոլստա, Պետր Ստեփանիչ այսօր շատ եք նեղացել, — առաջարկեց Կարլ Մարկիչը, վերին աստիճանի խոնարհությամբ և երկյուղով մոտեցնելով աթոռներից մեկն և ոտները սենյակի հատակին քսքսելով:

— Ո՛չ, ես գնում եմ, դուք կարգի դրեցեք բնակարանը, ես վաղը դարձյալ կգամ: Թո՛ղ Արտեմն առավոտն ինձ մոտ գա, որ ճանապարհեմ Բալախանի. իսկ դուք, Կարլ Մարկիչ, շուտ կգարթնեք և կգնաք գործարան:

— Նեպրեմեննո, նեպրեմեննո, ի՛նչ ասել կուզի, աղա ջան, բաս չայ անուշ չե՞ք անում: Կատյա, Պետր Ստեփանիչի համար չայ գավարիտ արա բեր:

— Շնորհակալ եմ, ես գործ ունիմ, գնում եմ, մնաք բարով:

Պետր Ստեփանիչը ձեռ տվեց միայն Մարիա Իվանովնային, իսկ Կարլ Մարկիչին և նրա որդուն միայն թեթև գլուխ տվեց:

— Տտեսություն, Կատերինա Կարլովնա, — ասաց նա, մոտենալով մյուս սենյակի դռներին և այնտեղից ձեռն ուղղելով օրիորդին:

— Գնաք բարով, — սառնությամբ պատասխանեց վերջինն, յուր մատների ծայրերը տալով նրան:

Պետր Ստեփանիչը զգաց այդ սառնությունը: Նկատեց նույնպես և՛ Կարլ Մարկիչը, նկատեց և մի խոշոր հանդիմանական հայացք ձգեց յուր աղջկա վրա:

Վերջապես, Պետր Ստեփանիչը Կարլ Մարկիչի ուղեկցությամբ դուրս եկավ փողոց և հեռացավ, վրդովված առաջին անհաջողությունից: Կատերինա Կարլովնան վիրավորել էր նրա սահմանափակ ինքնասիրությունը: Այդ նա զգում էր և չէր կարող անտարբերությամբ տանել: Նրա համար դժվար էր մարսել օրիորդի կոշտ վարմունքը: «Աղբատ լինիս ու այդքան հպարտ, — մտածում էր նա, անցնելով փողոցով: Արժան չհամարեց մինչև անգամ կարգին ձեռ տալու ինձ, միայն մատների ծայրերը մոտեցրեց: Այ գոռոզություն: Չարցնող լինի, ինչո՞վդ ես պարծենում, այն էլ ինձ մոտ, որ, եթե ուզենամ կարող եմ քաղցած սպանել: Բայց սպասենք, կարծեմ, երկար չի տևիլ այդ հպարտությունը, սպասենք...»:

— Բայց ի՞նչ հասակ, ի՞նչ կազմվածք... ի՞նչ դեմք... Վատ չէր լինիլ, եթե Կարլ Մարկիչը մի հարուստ վաճառական լիներ և ոչ թե այսօրվա նման մի չնչին գործակատար, դատարկ գրպանով և անհայտ անունով: Այն ժամանակ ես մինչև անգամ չէի հրաժարվիլ Կատերինայի հետ օրինավոր կերպով պսակվելուց, թեև բժիշկները... Չը՛մ, բժիշկներ՛րը... Է՛հ, թեթև եմ նրանց գիտության վրա...

Պետր Ստեփանիչը մեկ փողոց անցավ ոտով և հետո, նստելով առաջին պատահած կառքը, գնաց կլուբ:

V

— Մաշա, դուշա մոյա, ասա տեսնեմ, ի՞նչպես ես, քանի ժամանակ է առանց քեզ մենակ էի, — սկսեց նորից Կարլ Մարկիչը, փաթաթվելով յուր ամուսնու վզին, երբ, Պետր Ստեփանիչին ճանապարհ դնելով, վերադարձավ սենյակ:

— Չեռու գնա՛, հեռու գնա՛, շորերիցդ նավթի հոտ է փչում, սիրտս խառնում է, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան, հրելով նրա կրծքին:

— Մաշա ջան, ի՞նչ ես ասում, դա իմ պարադնի կոստյումն է, նոր եմ կարել տվել:

— Լավ է, բավական է, ձեռ քաշիր, ամաչի՛ր երեխեքից, — հակառակեց կրկին Մարիա Իվանովնան, երբ Կարլ Մարկիչը կամեցավ համբուրել նրան:

— Ումի՞ց ամաչեմ, Արտեմի՞ց, հե՛յ, սպասի՛ր, նա էլ ժենիյոցա կլինի, Էն վախտը կիմանա, թե ինչ քաղցր բան է սուպրուգան: Տեսա՞ր, Մարիա, ինչ լավ խոզային ունիմ, պրոստո զոլոտո: Ինձ շատ է ուվաժայտ անում, ամեն կիրակի կոֆեով ուզաստյիտ է անում, մի խոսքով, շատ լավ խոզային է: Չենց այս մոտերս ինձ զավոդի ուպրավյայուշչի շինեց: Կատյա, քե՞զ ինչպես դուր եկավ Պետր Ստեփանիչը, շատ լուրբեզի տղա է, չէ՞, — դարձավ Կարլ Մարկիչն աղջկան, որն այդ ժամանակ թեյ էր ածում:

Կատերինա Կարլովնան ոչինչ չպատասխանեց:

— Շատ լավ մարդ է երևում, — պատասխանեցին նրա փոխարեն միաբերան մայր և որդի:

— Շատ օբրազովաննի տղա է, — շարունակեց գովաբանել Կարլ Մարկիչը: — Քանի տարի է Ռուսիայում պուտեշեստվոյա է անում, ռսերեն խոսում է մոսկվիչի պես, քո քեֆն էլ կգա, Կատյա քան: Ամեն ջուռայի գազեթներ է կարդում, իրան նման արեֆերանս խաղացող չիմանաս կլուբում: Պրեֆերանսը օբրազովաննի խաղ է, Մարիա, ուրիշ բան չմտածես, ամեն մարդ չի կարողանում խաղալ: Բարիշնաների համար այն տեսակ կավալերություն է անում, այն տեսակ նեժնի խոսում է,

որ հենց իմանաս ախտոյր իլի: Օօ՛օ՛, չէ, շատ աղավարի, շատ աբրազովաննի տղա է: Ես զարմանում եմ, որ Կավկազում այդպես տղա եմ տեսնում, Էնդուր որ Կավկազը դիկիյ է, մեր կողմերի պես ցիվիլիզովաննի չէ: Ամա դու, Կատյա ջան, նրա հետ դեյիկատնի պոստուպիտցա չիլար հա՛ա, Էտի, իմանում ես, լավ չի հա՛ա:

— Ինչպես հարկն էր այնպես վարվեցի, խո քեզ պես մինչև փողոց ճանապարհ չէի դնելու, — ընդհատեց նրան Կատերինա Կարլովնան բավական սառն ու խիստ եղանակով:

— Օ՛հո՛, ինչ ես ասո՞ւմ: Ես պարտավոր եմ նրա հետ լուրբեզի լինել: Էնդուր որ ես նրա պողչիկներին եմ, նա իմ խոզայինն է, — տաքացավ Կարլ Մարկիչը, փողպատն ուղղելով և գլխի կարծիք ճերմակ մազերն երկու ձեռներով հարթելով:

— Դու պարտավոր ես, բայց ես — ոչ: Դու կարող ես նրա չորս կողմով պտույտ գալ, իսկ ինձանից մի պահանջիր նույնը, — պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան ավելի սառնությամբ:

— Մամա ջան, ինչե՞ր ես խոսում սկուչնա ես, քեֆդ լավ չէ, լիխորադկա ունիս, — փոխեց յուր խոսքը Կարլ Մարկիչը, իսկապես կասկածելով աղջկա առողջության մասին:

— Շկապը կողպելիս ձեռը ցավեցրել է, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան աղջկա փոխարեն:

Կարլ Մարկիչի մարմինն կարծես Էլեկտրական թեյի ծայր դիպցրին: Սա այնպես վեր թռավ տեղից, որ աթոռն ընկավ, սեղանը սաստիկ շարժվեց, թեյի բաժակը շուռ եկավ, և թեյը սեղանի երեսով սկսեց հոսել սենյակի հատակը, Մարիա Իվանովնան և Արտեմը, շփոթվելով Կարլի այդ արագ շարժումից, նույնպես բարձրացան իրանց տեղերից:

— Դուշա մոյա, աբա, աբա, աբա տեսնեմ, — գոչեց Կարլ Մարկիչը, հարձակվելով յուր աղջկա վրա:

Կատերինա Կարլովնան, բավական վախեցած յուր հոր տարօրինակ շարժումից, անգիտակցաբար մի քայլ հետ գնաց:

— Կարլ, այդ ինչե՞ր ես անում, գժվել խո չե՞ս, վախեցրիր մեզ, — բացականչեց Մարիա Իվանովնան ծիծաղելով:

Սակայն Կարլ Մարկիչն ուշադրություն չդարձրեց նրա վրա:

— Տույց տո՛ւր, աբա, տեսնեմ, դուշա:

— Հանգստացիր, պապա, ոչինչ չկա, ցավը վաղուց է անցել, — խոսեց, վերջապես, Կատերինա Կարլովնան շփոթված:

Կարլ Մարկիչը քիչ հանգստացավ և բաց թողեց աղջկա թևը: Նա հետ նայեց և, տեսնելով յուր տարօրինակ շարժման հետևանքը, կարծես ամաչեց յուր արարմունքից:

— Ինչպե՛ս վախեցրիր ինձ, Մարիա, հենց իմացա, որ մատը ռազդավիյտ է արել Կատյան, — ասաց նա կրկին յուր տեղը նստելով: — Քիչ էր մնում, որ դու մեզ ռազդավիյտ անեիր սեղանով, այնպես վեր թռար տեղիցդ, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան ծիծաղելով:

Ընթրիքի ժամանակ նորեկները մանրամասն պատմեցին Կարլ Մարկիչին իրանց կյանքի մասին նրա բացակայության ժամանակ ու ստիպեցին նույնն անել և՛ Մարկիչին: Կարլ Մարկիչը, կարծես, հենց մի այդպիսի հարմար առիթ էր որոնում: Նա, մի քանի բաժակ գինով գլուխը տաքացնելով, սկսեց երկար ու բարակ պատմել յուր մի տարվա կյանքը: Նա նկարագրեց գործարանը, նավթահանքերը, ծանոթացրեց նրանց նավթային արդյունաբերության հետ: Պատմեց, թե ինչպիսի գանձ է Բաբուն, թե ինչպես հեշտ են հարստանում այնտեղ մարդիկ և ինչպես շուտ, թե ինչպես է Պետր Ստեփանիչը հարստացել, առաջ ուրիշի մոտ գործակատար լինելով: Կրկին սկսեց գովաբանել վերջինին, ավելացնելով, թե հույս կա, որ ինքը, Կարլ Մարկիչը, նրա օգնությամբ, մի օր գործարանատեր դառնա և օրինակ բերեց շատերին, որոնք մի քանի տարվա ընթացքում, ոչինչ չունենալով հարստացել են: Ասաց, նույնպես, որ Պետր Ստեփանիչին ինքը մի քանի անգամ

այս մասին ակնարկել է: Պետր Ստեփանիչը հույս է տվել ժամանակով անկախ գործարանատեր դարձնել նրան, եթե միայն լավ կծառայի: Այժմ Կարլ Մարկիչն ինքն՝ աշխատում է լավ ծառայել Պետր Ստեփանիչին, որպեսզի օրեցօր ավելի գրավի վրա սերն ու հովանավորությունը: Այնուհետև Կարլ Մարկիչը, ավելի ու ավելի տաքացնելով գլուխն և հափշտակվելով յուր պատմությունով, սկսեց նկարագրել յուր մոտիկ ապագան խիստ գեղեցիկ գույներով: Ասաց, որ շատ ժամանակ չի քաշիլ և ինքը կրկին կդառնա առաջվա «պերվոյ գիլդի կուպեց Պոպովը» և գուցե մի քիչ էլ ավելի: Այն ժամանակ թող մոտիկ անեն «Յաշխանի» թշնամիներն ու նախանձից սիրտները տրաքի: Վերջապես, Կարլ Մարկիչն ասաց, թե այսուհետև ինքը նյութապես ապահովված է և ոչինչ հոգս չունի: Հարկավոր է միայն մտածել առողջության մասին, ուրիշ ոչինչ: Նա սկսեց խրատել յուր ընտանիքին, որ պահպանեն իրանց առողջությունը: Խոսելով Կատերինա Կարլովնայի վերաբերությամբ, նա կողմնակի կերպով ակնարկեց, թե Բաբվում կարելի է լավ փեսացու ճարել նրա համար, որովհետև ազատ տղերք շատ կան, բոլորն էլ հարուստներ, իսկ գեղեցիկ, լուսավորված և շնորհքով աղջկերք — շատ քիչ: Սրա պատճառն այն է, ասաց Կարլ Մարկիչը, որ Կովկասը դեռ «դիկիյ ստրանա» է, կանայք մեծ մասամբ չարսավի մեջ փաթաթված են, «օբրոզովայտցա» չեն եղել և այլն: Ի վերջո Կարլ Մարկիչի երևակայությունը այնքան բորբոքվեց Կատերինա Կարլովնայի վերաբերությամբ, որ նա վստահացավ մի հանդուզն հույս ևս արտահայտել: Բայց իսկույն շտապեց ավելացնել, որ այդ հուսո իրագործումը կախված է Կատերինա Կարլովնայից, թե ինչպես սա իրան ցույց կտա և ինչպես կվարվի Պետր Ստեփանիչի հետ և թե վերջինն ինչպես կնայի Կատյայի վրա... Պատվիրեց Մարիա Իվանովնային, որ Պետր Ստեփանիչին միշտ պատվով և հարգանքով ընդունի և ամեն անգամ «կոֆեով ուզաստիյտ անի»: Խնդրեց նույնպես Կատերինա Կարլովնային, որ սա ևս յուր կողմից շատ քաղաքավարությամբ վերաբերվի Պետր Ստեփանիչին, հետը ռուսերեն խոսի, «դելիկատնիյ պոստուպիյտցա» անի, «Էնդուր, որ Պետր Ստեփանիչն ինքը ցիվիլիզովաննիյ կավալեր է և սիրում է նեժնի մանիերներք»:

Մի խոսքով, Կարլ Մարկիչը բան չմնաց, որ չպատմի և պատվերներ ու խրատներ չմնաց, որ չտար Մարիա Իվանովնային, նամանավանդ Կատերինա Կարլովնային:

— Ընթրիքն ավարտվեց: Կարլ Մարկիչ Պոպովը բորբոքված երևակայությամբ հեռացավ յուր սենյակը: Արտեմը, Մարիա Իվանովնան և Կատերինան նույնպես գնացին իրանց սենյակները քնելու:

Առավոտը Կարլ Մարկիչը ճիշտ որ, ինչպես ինքը խոսք էր տվել Պետր Ստեփանիչին, «խորոզը կանչելիս» գործարան գնաց: Իսկ Արտեմ Կարլիչը տասը ժամին ներկայացավ Պետր Ստեփանիչին և մի քանի անհրաժեշտ պատվերներ ստանալով նրանից, իսկույն ճանապարհվեց Բալախանի՝ գործակատարի պաշտոնով:

VI

Հետևյալ օրը, կեսօրվա դեմ, Պետր Ստեփանիչը կրկին ներկայացավ Կարլ Մարկիչի ընտանիքին, այս անգամ ուրիշ և ավելի շքեղ հագուստով: Մարիա Իվանովնան խոհանոցում կերակուր էր պատրաստում ճաշի համար: Կատերինա Կարլովնան մեքենայի վրա մի ինչ-որ բան էր կարում:

Լսելով յուր հետևից Պետր Ստեփանիչի բարևի ձայնը, նա իսկույն ընդհատեց գործը, բարձրացավ տեղից և, սառն քաղաքավարությամբ պատասխանելով նրա բարևին, ձեռ տվեց և դիմեց խոհանոց, որ մորը հայտնի:

— Ոչինչ, ոչինչ, նեղություն մի՛ քաշեք, Կատերինա Կարլովնա, — ասաց Պետր Ստեփանիչը, կտրելով օրհորդի ճանապարհը, որ դուրս չգնա:

Բայց օրհորդը չսեց նրան: Մի վայրկյանից ներկայացավ Մարիա Իվանովնան, թևերը մինչև արմուկները ծալած: Պետր Ստեփանիչը թռավ տեղից և քաղաքավարությամբ բարևեց նրան:

— Երեկ, երբ Կատերինա Կարլովնան իրեղենները դարսում էր, ես նկատեցի, որ Նրա ճերմակեղենի կամոդը շատ հնացած է և անպետք: Չնեղանաք, Մարիա Իվանովնա, ես առանց ձեր թույլտվության, մի լավ կամոդ եմ առել Նրա համար, որն այս րոպեիս գործակատարս կբերի:

— Իզուր եք առել, ես շնորհակալ եմ, իմ կամոդը շատ լավն է, — պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան, մի նշանավոր հայացք ձգելով յուր մոր երեսին, որ սա ևս հրաժարվի նվերն ընդունելուց: Մարիա Իվանովնան հասկացավ աղջկա միտքը, բայց և այնպես կամոդը խիստ հետաքրքրեց Նրան:

— Ցավդ առնեմ, մեզ համար ինչու ավելորդ խարջեր եք անում, որ առաջուց ինձ ասեիք ես չեի թողնի, — ասաց Նա, սիրալիր նայելով Պետր Ստեփանիչի երեսին, որ տեսնի ինչպես հասկացավ Նա յուր անորոշ խոսքերը:

— Մեծ գումար չեմ տվել, հարյուր մանեթն ինչ բան է, որ Նրա համար մտածեմ, — պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը, ժպտալով Կատերինա Կարլովնայի երեսին:

Վերջինը երեսը դարձրեց դեպի մորն և սկսեց հանդիմանորեն նայել Նրա երեսին:

— Կատյա, իսկ որ հենց քեզ հարկավոր է մի կամոդ, վնաս չունի, որ Պետր Ստեփանիչն առանց մեզ հարցնելու առել է: Հորդ կասեմ, որ յուր ռոճիկից հարյուր մանեթ թողնի Պետր Ստեփանիչի մոտ:

— Մամա, ի՞նչ ես ասում, հարյուր մանեթը պապայի մի ամսվա ռոճիկն է, ես ինչ եմ անում այդքան թանկ կամոդը, — կրկին հակառակեց օրիորդը:

— Դուք ինձ վիրավորում եք, Մարիա Իվանովնա, ես փողի կարոտություն չունիմ. ես այդ իբրև մի չնչին նվեր եմ տալիս և ոչ թե ծախում,— պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը, կեղծորեն իրան վիրավորված ձևացնելով:

Այդ ժամանակ մի մշակ, Պետր Ստեփանիչի գործակատարի առաջնորդությամբ, Ներս բերեց բավական մեծ կամոդ ընկույզի փայտից շինած:

Կամոդը դրեցին պատշգամբի վրա: Պետր Ստեփանիչը բանալին շուռ տվեց և բաց արավ, որ պահարանը ցույց տա Կատերինա Կարլովնային և Մարիա Իվանովնային:

— Շատ գեղեցիկ բան է, շատ էժան եմ առել:

Այսպես թե այնպես, կամոդն այնքան գեղեցիկ էր, որ միանգամից գրավեց Մարիա Իվանովնային: Երկար ժամանակ Նա նայում էր կամոդի ներսին, դրսին, վերևին և չէր կարողանում կշտանալ նայելուց: «Ի՞նչ լավն է, ի՞նչ մեծն է, Կատյա, շորերդ կտեղավորվեն», — կրկնում էր Նա անդադար, ուրախությունից պտույտ գալով պահարանի չորս կողմը:

Վերջապես ավելորդ ժամանակ չկորցնելու համար Պետր Ստեփանիչը կողպեց պահարանը և բանալին առաջարկեց Կատերինա Կարլովնային, ուղղակի Նրա դեմ կանգնելով և մեջքից թեքվելով:

— Թանկ չէ նվերը, բայց թանկ է իմ սերը, ասում են ռուսները, — ասաց Պետր Ստեփանիչը ռուսերեն լեզվով, բանալին բռնելով ուղիղ օրիորդի քթի առջև:

Այս խոսքերն օրիորդին ավելի շփոթեցրին: Նրա երեսը կարմրեց, և Նա չկարողացավ թե ինչ պատասխանի միևնույն ժամանակ, բանալին չընդունելով Պետր Ստեփանիչից:

Պետր Ստեփանիչի դեմքով մի վայրկյան սահեց անբավականության ժպիտ, բայց Նա զսպելով յուր վրդովմունքը, կրկին առաջարկեց:

— Ի՞նչ ես մեխված մնացել, Կատյա, ախար քեզ է առաջարկում Պետր Ստեփանիչը:

Կատյան լուռ էր տակավին: Պետր Ստեփանիչը բանալին հանձնեք Մարիա Իվանովնային, յուր դեմքը քիչ թթվացնելով:

— Շնորհակալ ենք, շատ շնորհակալ ենք: Աստված ձեր մինը հազար անի, Պետր Ստեփանիչ, ձեր լավությունը հավիտյան չենք մոռանալ: Կատյա, դու հրավիրիր Պետր Ստեփանիչին սենյակ, քիչ խոսեցեք, ես գնամ կոֆե պատրաստեմ այս րոպեիս:

— Դու մնացիր, մամա, ես կպատրաստեմ:

— Չէ, չէ, ինչ ես խոսում, դու ե՞րբ ես կոֆե եփել, որ հիմի թողնեմ. նստիր այստեղ, ես այս րոպեիս...

Կատերինա Կարլովնան ակամա համաձայնվեց և Պետր Ստեփանիչին հրավիրեց ներս: Նա մոտեցավ կարի մեքենային և սկսեց շարունակել յուր ընդհատված գործը, առաջարկելով Պետր Ստեփանիչին նստել:

Պետր Ստեփանիչը նստեց լուռ ու մունջ, ագահությամբ նայում էր օրիորդին, որը գլուխը խոնարհեցրած, գործում էր նույնպես լուռ ու մունջ: Նա կամենում էր խոսել, բայց չգիտեր ինչի մասին խոսեր և ինչպես սկսեր: Այդ տևեց մի քանի րոպե: Վերջապես նա յուր աթոռը վերցնելով, մոտեցավ օրիորդի սեղանին և վստահացավ ընդհատել անտանելի լռությունը:

— Կատերինա Կարլովնա, այս գիշեր կլուբում լավ կոնցերտ է լինելու, ես եկել եմ ձեզ հրավիրելու: Կհամաձայնե՞ք ինձ հետ միասին գնալ, տոմսակներ էլ վերցրել եմ:

— Ոչ, ներեցեք, չեմ կարող, շատ հոգևած եմ, մի ուրիշ անգամ կգամ, — պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան այս անգամ բավական մեղմությամբ:

— Այժմ ուշ է հրաժարվելը, տոմսակները գնված են, — ասաց սիրտ առնելով Պետր Ստեփանիչը, թեև դարձյալ սուտ, որովհետև նա տոմսակներ դեռ չէր գնել...

— Առանց ինձ հայտնելու զուր էք առել: — Հիմա ինչևիցե, երկուսը առել եմ, մեկը ինձ, մյուսը ձեզ համար, անպատճառ պիտի գաք:

— Ո՛չ, ես գալ չեմ կարող:

— Բաս տոմսակներ՞ը, — ասաց Պետր Ստեփանիչը կատակով:

— Տվեք ձեր ընկերներին:

— Ընկերներ չունիմ, Կատերինա Կարլովնա, ես մենակ մարդ եմ այս աշխարհում, նոր եմ ուզում ընկեր ձեռք բերել, — ասաց Պետր Ստեփանիչը, կեղծությամբ փոխելով յուր ձայնն ու դեմքը, որպեսզի օրիորդի գուրջը շարժի դեպի ինքը:

Սակայն Կատերինա Կարլովնայի դեմքի վրա նա չնկատեց ոչինչ փոփոխություն: Նա տեսավ նույն անտարբերությունը, նույն սառնությունը, ինչ որ առաջ էր:

— Այսպիսի քաղաքում ձեզ նման հարուստ մարդը շատ հեշտությամբ կարող էր ընկերներ ունենալ, — պատասխանեց օրիորդը, չնայելով նրա երեսին:

— Մենակ եմ, մենակ, Կատերինա Կարլովնա, ա՛խ, եթե իմանաք իմ ցավը: Ես ունիմ շատ ծանոթներ, բայց ոչ ոքի հետ բարեկամություն անել չեմ կարող:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև այստեղի մարդիկ անքաղաքավարի են, նրանց հետ ես չեմ սիրում ընկերանալ:

— Դուք ի՞նչ տեղացի եք, ներեցեք հարցնել:

— Ես կովկասցի եմ, Շուշումն եմ ծնվել: Բայց շատ երկար ժամանակ ապրելով Մոսկվայում, Պետերբուրգում, մոռացել եմ Կովկասի կյանքը: Ես սովորել եմ ընկերություն անել կրթված,

լուսավորված, թատրոններ, օպերաներ գնացող մարդկանց հետ: Այստեղ չկան այնպիսի մարդիկ, այստեղ ամենքը միայն մի բանի վրա են մտածում, այն է՝ փող աշխատել, և սրա համար փչացնում են իրանց կյանքը: Գործարաններում, հորերի վրա, նավթի և կեղտի մեջ կորած, մագազիններում չիթ ու կտորի փոշու մեջ խեղդվում են, տքնում են գիշեր ու ցերեկ, որ ինչ է իրանց գրպանները լեցնեն: Լեցնում են և չեն իմանում ինչպես ծախսեն փողերը, ինչպես ապրեն, որովհետև լուսավորություն ասած բանը չեն հասկանում, որովհետև կրթված չեն: Աշխարհ են շրջել, բայց ոչինչ չեն կարողացել սովորել: Ամիսներով, տարիներով մայրաքաղաքներում ապրել են, բայց բացի իրանց ապրած հյուրանոցից և մի բանի փողոցներից, ոչինչ չեն տեսել: Ռուսաստանում այդ մարդիկ ո՛չ թատրոն են գնում, ո՛չ օպերա, ո՛չ կլուբներ: Իսկ եթե գնում էլ են, ոչինչ չեն կարողանում սովորել, թատրոնում կամ օպերայում ամենավերջինս աթոռներն են վարձում, որ էժան նստի: Շատերը գնում են, ներկայացումը չվերջացած, կիսատ են թողնում ու դուրս գալիս, որովհետև ճաշակ ասված բանը չունին: Նրանց համար զուռնա — բալաբանի ձայնը քաղցր է, քան թե Պատտիի երգելը: Մոսկվայում ինձ վրա զարմանում էին, որ ես ամեն անգամ քսանուհինգ ռուբլի էի տալիս Պատտիին կամ Նիլսոնին լսելու կամ Սալվինիի խաղը տեսնելու, բայց ես սրտանց ծիծաղում էի նրանց անհասկացողության վրա: Ինձ համար փողը մի միջոց է շքեղ ապրելու համար, իսկ նրանց համար նպատակ: Ես ատում եմ նրանց, ատում եմ, որովհետև նրանք բոլորը թեև երիտասարդներ են, բայց հին հոգով և մաշված սրտով: Ահա ինչու համար, ես, Կատերինա Կարլովնա, չեմ ընկերանում նրանց հետ: Ա՛խ, եթե գիտենայիք, թե որքան ինձ համար դժվար է նրանց հետ խոսելն անգամ: Ես մենա՛կ եմ, Կատերինա Կարլովնա, մենակ եմ, և ինձ համար շատ ու շատ դժվար է անցկենում այստեղ:

Պետր Ստեփանիչն ատենաբանում էր ոգևորված և զանազան թատրոնական շարժվածքներ անելով:

— Գնացե՛ք, ուրիշ քաղաքում ապրեցե՛ք, — ասաց Կատերինա Կարլովնան, երբ Պետր Ստեփանիչը դադարեց խոսելուց:

— Չեմ կարող, Կատերինա Կարլովնա, գործերս այստեղ են, թողնել անհնարին է: Բայց ես, Կատերինա Կարլովնա, բախտավոր կլինիմ, եթե... եթե... Է՛հ...

Այստեղ Պետր Ստեփանիչի լեզուն շփոթվեց, և նա, չկարողանալով վերջացնել յուր խոսքը, մի խորը հառաչանք արձակեց կրծքից:

Կատերինա Կարլովնան հոնքերի տակից նրա վրա նայեց և, գլուխը խոնարհեցնելով, քիչ կարմրեց:

Այդ ժամանակ դուռը բացվեց, Մարիա Իվանովնայի գլուխը երևաց և նույն վայրկյանին կրկին անհետացավ: Այդ նկատեց միայն Պետր Ստեփանիչը:

— Շատերը կարծում են, որ մարդ փողով է բախտավոր, — շարունակեց Պետր Ստեփանիչը Մարիա Իվանովնայի գլուխն անհետանալուց մի քանի րոպե անցած: Ես այդ չեմ հասկանում: Ահա, ես հարուստ, փառք աստծո, էլ ինչս է պակաս, մի միլիոնի չափ կարողություն ունիմ: (Պետր Ստեփանիչի կարողությունը երկու հարյուր հազարից ավելի չէր լինի): Տուն, տեղ, ոսկի-արծաթ, ծառաներ, կառքեր ամեն բան ունիմ, ինքս էլ մեն-մենակ, ո՛չ ծնողներ ունիմ, ո՛չ եղբայր, ո՛չ քույր, ո՛չ էլ պարտք, մի խոսքով, ես իմ գլխի ու կարողության կատարյալ տերն եմ: Բայց մի թող զան սրտիցս հարցնեն, թե նա ինչ է ասում, մտնեն դրությունս և տեսնեն, թե այսքան հարստության մեջ ինչպես եմ ես զգում ինձ... Տխուր, տխուր, մահու չափ տխուր...

Եվ Պետր Ստեփանիչը կրկին կրծքից արձակեց մի սուտ հառաչանք և կրկին նայեց օրիորդի երեսին:

— Պսակվեցե՛ք, գուցե այն ժամանակ ուրախ կլինե՛ք, — ասաց Կատերինա Կարլովնան, փորձելով ավելի պարզ հասկանալ նրա միտքը:

— Պսակվե՛լ, բայց ո՛ւր է իմ սիրած աղջիկը, — պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը, մեկ էլ հառաչելով:

— Ինչո՛ւ, ասում եմ, որ Բաբվում շատերը կան:

Պետր Ստեփանիչը ոգևորվեց, նրա դեմքն այլալվեց, աչքերը կարմրեցին, և նա հանկարծ արագությամբ բարձրացավ աթոռից:

— Չկա, չկա, Կատերինա Կարլովնա, չկա, բացի ձեզանից, թույլ տվե՛ք...

Եվ նա, հարձակվելով օրիորդի վրա, կամեցավ համբուրել: Օրիորդը սարսափած վեր թռավ տեղից, հրելով Պետր Ստեփանիչի կրծքին:

— Ի՞նչ եք անում, հեռո՛ւ կանգնեցե՛ք, — ասաց նա սփրթնելով:

— Ես ձեզ սիրում եմ...

— Սուտ եք ասում:

— Երդվում եմ աստուծով, Կատերինա Կարլովնա, հավատացե՛ք և թույլ տվե՛ք, — ասաց նա, կրկին մոտենալով օրիորդին:

— Հեռո՛ւ գնացե՛ք, եթե ոչ կբղավեմ...

Պետր Ստեփանիչը մնաց արձանացած տեղն ու տեղը: Մի քանի վայրկյան այս դրության մեջ մնալուց հետո, նա մոտեցավ օրիորդին և ասաց խոնարհությամբ.

— Ներեցե՛ք, Կատերինա Կարլովնա, ես հանաք էի անում, ներեցե՛ք...

— Այդ տեսակ հանաքներ չեն անում օրիորդի հետ:

— Լավ է, մոռացե՛ք, մոռացե՛ք, խնդրեմ, մյուս անգամ չեմ անիլ:

Ներս մտավ Մարիա Իվանովնան, մի ձեռում սրճամանը, մյուսում կաթնամանը:

Կատերինա Կարլովնան ուղղեց իրան, Դովմագովը նույնպես, և միամիտ Մարիա Իվանովնան ոչինչ չկարողացավ նկատել:

Նստեցին սուրճ խմելու: Փոքր առ փոքր Կատերինա Կարլովնան ուշքի եկավ և սկսեց խոսել, նույնիսկ զվարճախոսել: Կարծես ոչինչ չէր պատահել: Պետր Ստեփանիչը նույնպես սիրտ առավ: Սուրճը խմելուց հետո նա հանդգնեց կրկին առաջարկել Կատերինա Կարլովնային երեկոյան միասին կոնցերտ գնալու: Օրիորդը վճռաբար մերժեց: Բայց և այնպես, վերջումը Պետր Ստեփանիչին, երկար թախանձանքներից հետո, Մարիա Իվանովնայի միջնորդությամբ, հաջողվեց Կատերինա Կարլովնայից հաստատ խոսք առնելու, որ սա մյուս անգամ կգնա յուր հետ կոնցերտ, որը պիտի լինի մի շաբաթ հետո:

Պետր Ստեփանիչը հեռացավ փոքր-ինչ թեթևացած սրտով:

VII

Մինչև կոնցերտի օրը Պետր Ստեփանիչն օրական երկու անգամ այցելում էր Կարլ Մարկիչի ընտանիքը: Թե Մարիա Իվանովնան որքան գոհ էր այդ այցելությունից, թե ինչ ուրախությունով էր ընդունում Պետր Ստեփանիչին ամեն անգամ, թե ինչ շարժվածներ, ինչ պտույտներ էր անում խեղճ կինը նրան հաճոյանալու համար — անհնարին է նկարագրել: Եվ ինչպես կարող էր ուրիշ կերպ վարվել Մարիա Իվանովնան, քանի որ նա տեսնում էր, թե որքան ուշադիր է Դովմագովի նման մի նշանավոր հարուստ դեպի յուր մի չնչին գործակատարի չնչին ընտանիքը և ինչպես նա հոգում է այդ ընտանիքի բախտավորության համար: Բայց մի առանձին ուրախություն էր զգում

Մարիա Իվանովնան յուր աղջկա վերաբերմամբ, նկատելով այն ուշադրությունը, որին արժանացել էր Կատերինա Կարլովնան Դոլմագովի կողմից: Շատ անգամ նա, լուռ ու մունջ, ձեռները ծոցում ծալած, քաշվում էր սենյակի մի անկյունը, մտիկ անում յուր աղջկան և Պետր Ստեփանիչին, որոնք իրարու դեմ նստած խոսում էին մտիկ էր անում և խորասուզվում մտածողության մեջ: Այդպիսի թուրքերում նրա ծնողական զգայուն սիրտը սկսում էր բաբախել յուր սիրեցյալ զավակի բախտավորությամբ:

Մարիա Իվանովնայի առաջ պատկերանում էին փառավոր կառքեր, բազմաթիվ ծառաներ, զարդարուն սենյակներ մի բարձրաշեն շքեղ տան մեջ: Տունը Դոլմագովին է, իսկ նրա մեջ իշխում է յուր աղջիկը: Կատերինա Կարլովնան ամբողջ օրը պտտում է զարդարուն սենյակների մեջ, կարգադրություններ է անում, հյուրեր է ընդունում և ճանապարհ դնում: Իսկ երեկոները Պետր Ստեփանիչի հետ նստում է կառք և գնում ծովափը զբոսնելու: Չբոսանքից վերադառնում է տուն, թեյ խմում, հագուստը փոխում, ավելի շքեղը հագնում և Պետր Ստեփանիչի հետ թև-թևի տված գնում թատրոն, պարահանդես և այլն: Նրանց հետ գնում է նույնպես և՛ Արտեմը: Իսկ ինքը, Մարիա Իվանովնան, Կարլ Մարկիչի հետ մնում են տանը, խոսում են, զվարճանում են, սպասելով երիտասարդ ամուսինների վերադառնալուն, որ միասին ընթան:

Եվ այսպես, ուրեմն, Մարիա Իվանովնան երևակայում էր ոչ միայն Կատերինա Կարլովնայի, այլև ամբողջ ընտանիքի մոտիկ ապագան բախտավորված, եթե միայն Դոլմագովի սիրտն այնքան բարի է, որ նա ուշադրություն չի դարձնիլ նրանց աղբատության վրա, եթե նա աչքի առջև կունենա Կատյայի անձնավորությունը, նրա գեղեցկությունը, շնորհքը, բնավորությունն և եթե Կատյան նույնպես, լավ կշռադատելով յուր ապագան, կաշխատեր այդ հատկություններն ավելի գեղեցիկ, ավելի հրապուրիչ գույներով ներկայացնել Դոլմագովին, որպեսզի անդառնալի կերպով գրավի նրա սիրտը: Բայց ավա՛ր, Կատյան այդ չէր հասկանում, որովհետև, Մարիա Իվանովնայի կարծիքով, նա հիմար էր և փոխանակ Դոլմագովին գրավելու, աշխատում էր, կարծես, զզվեցնել նրան: Նա առաջվա պես սառն և երբեմն կոպիտ էր վարվում Դոլմագովի հետ: Մարիա Իվանովնան այդ տեսնում էր և մինչև յուր հոգու խորքը վրդովվում բայց չէր կարողանում Դոլմագովի ներկայությամբ արտահայտել յուր վրդովմունքը Կատյային: Նա, զսպելով յուր բարկությունը, սպասում էր Դոլմագովի հրաժարվելուն: Երբ խնամատարը ոտը դռներից դուրս էր դնում, մայրը սկսում էր թափել աղջկա գլխին անթիվ նախատինքներ և երբեմն հիշոցներ:

— Հազար անգամ ասել եմ, որ գիժ ես, խելք չունիս. դու ո՛չ քեզ և ո՛չ մեզ համար չես մտածում: Աղբատ ու հպարտ, աչքերդ բաց արա և լավ տես, թե դու ինքդ ո՛վ ես, ի՞նչ ես, իսկ Դոլմագովն ո՛վ է: Գիտես, որ մեր ապրուստը նրանից է կախված, ինչպես ուզենա, այնպես էլ կարող է անել, կարող է մեզ հարստացնել, կարող էլ է քաղցած թողնել, բայց դու էլի գոռոզ ու գոռոզ: Ի՛նչ ես մտածում որ քինթո՞ այդքան բարձր ես պահում: Խելքի եկ, Կատյա, տե՛ս, մեկ էլ եմ ասում, մեր օրը քեզանից է կախված...

Եվ այսպես, Մարիա Իվանովնան երկար նախատում էր յուր աղջկան: Սակայն աղջիկը շարունակում էր յուր «հիմարությունը»: Մի օր նրա հանդգնությունն այնտեղը հասավ, որ նա պատասխանեց յուր ծնողի հանդիմանությանը, թե ինքը դիտմամբ է սառն վարվում Դոլմագովի հետ, որպեսզի վերջինը դադարի իրանց այցելելուց: Մարիա Իվանովնան փրփրեց, կատաղեց յուր աղջկա այդ հանդգնության վրա, բայց... դարձյալ անօգուտ:

Գալով Դոլմագովին, պետք է ասած, որ նա սկսել էր մեծ զգուշությունով վարվել Կատերինա Կարլովնայի հետ, նույնիսկ Մարիա Իվանովնայի բացակայության ժամանակ: Նա պահում էր իրան համեստ, չէր համարձակվում որևէ ավելորդ խոսք թռցնել բերանից: Նա այնպես էր իրան ձևացնում օրիորդի առջև, որ իբր թե սաստիկ փոշմանել է յուր նախկին վարմունքի մասին: Սակայն Կատերինա Կարլովնան որքան զգույշ էր, այնքան դիտող, դարձյալ չէր կարողանում հասկանալ այդ խորամանկությունն և լիովին թափանցել Դոլմագովի հոգին:

Հասավ կոնցերտի երեկոն: Պետր Ստեփանիչը ժամանակից մի ժամ առաջ զուգվեց և, յուր սեփական կառքը նստելով, եկավ Կատերինա Կարլովնայի մոտ: Օրիորդը դեռ հագնված չէր: Նա

մոռացել էր յուր խոստումը, փորձեց հրաժարվել: Մարիա Իվանովնան ուղղակի կատաղեց: Ինչպես կարող է հրաժարվել Դոլմագովի պես մարդու հետ մի որևէ հանդես գնալուց: Դոլմագովն, օրիորդի կասկածը փարատելու համար, ասաց.

— Մարիա Իվանովնա դուք էլ հագնվեցեք մեզ հետ գնալու:

Մարիա Իվանովնան հոգով ուրախ էր նրանց ուղեկցելու, քիչ մնաց համաձայնվելու անգամ, բայց հիշեց, որ օրինավոր հագուստ չունի:

— Ուրիշ անգամ, — ասաց նա, — ուրիշ անգամ: — Կատյա, գնա, պատրաստվիր:

Ապագայում օրիորդը շատ անգամ իրեն հարցնում էր, ինչպես եղավ, որ նա մոլորվեց և կամքի ուժ չունեցավ տանը մնալու: Նա անցավ մոր հետ յուր սենյակը:

Դոլմագովը մնաց մենակ, կանգնեց հայելու առջև և սկսեց դիտել իրան ոտից մինչև գլուխ:

— Թո՛ւ, իսկ որ շատ եմ տգեղացել... Ի՛նչ անճոռնի է լինում մարդ առանց հոնքերի և թերթերունքների, — խոսում էր նա, ուղղելով յուր սպիտակ փողկապը: Փարիզից բերել տված ճարն էլ չի օգնում մազեր բուսնելուն... Ասում են, որ Վիեննայում կարող են բժշկել, հարկավոր է անպատճառ գնալ, եթե ոչ խայտառակություն է, կանայք ինձանից փախչում են:

— Էհե՛, այ մի ուրիշ ցավ, այս ի՞նչ է դուրս գալիս քնթիս վրա, — շարունակեց նա, շոշափելով քթի ծայրն, ուր գոյացել էր մի կարմիր բշտիկ: — Տավում է, այդ լավ նշան չէ, հարկավոր է անպատճառ բժշկին ցույց տալ...

Ներս մտավ Կատերինա Կարլովնան: Դոլմագովը շտապեց հեռանալ հայելուց:

Օրն արդեն մթնել էր: Քաղաքային ժողովարանի դահլիճը, ուր պիտի կայանար կոնցերտը, լուսավորվում էր առաստաղից քաշ տված երեք ահագին ջահերով և պատերին խփած բազմաթիվ կանթեղներով: Օրիորդը, Դոլմագովի ուղեկցությամբ, բարձրացավ ընդարձակ սանդխտով դեպի դահլիճը: Ներկայացումը դեռ չէր սկսվել: Հանդիսականները, այս ու այն կողմ ցրված, զբոսնում էին: Երիտասարդ վաճառականների մի խումբ նախասենյակի մի անկյունում պատրաստած բուֆետի առջև, մի սեղանի շուրջը հավաքված, կոնծում էր... Խմբի մեջ երևում էր և՛ Սերգեյ Իվանիչը, որի հետ մենք ծանոթացանք կայարանի վրա:

Պետր Ստեփանիչն աշխատեց դահլիճ մտնել Կատերինա Կարլովնայի հետ այնպես, որ խումբը չնկատի: Բայց այս չհաջողվեց նրան:

— Օհո՛, Պետր, լույսը քեզ տեսնողին, — գոչեց բարձր ձայնով խմբի միջից երեսը սափրած մի երիտասարդ կարմրած աչքերով:

Նա, իսկույն բաժանվելով խմբից, մոտեցավ Դոլմագովին:

— Բարև, Սիմոն Լազրիչ, քե՞ֆդ, — հարցրեց Պետր Ստեփանիչը, մի քիչ շփոթվելով և արագությամբ սեղմելով երիտասարդի ձեռը:

— Կա՛ց, ո՞ւր ես փախչում, կա՛ց... տեսնեմ այդ ով է քեզ հետ, — ասաց երիտասարդը, բռնելով Դոլմագովի թևից:

— Օհո՛, Պետո՛ւ, շնորհավորում եմ, ի՛նչ տեղից ես ճանկել այդ լուսնյակին:

Բայց Պետոն աշխատում էր խույս տալ: Նա, մի կերպ յուր թևն ազատելով երիտասարդի ձեռից, շտապեց դեպի Կատերինա Կարլովնան, որն այդ ժամանակ այնչափ հեռու էր, որ չէր լսում նրա խոսակցությունը:

— Տղերք, նոր խաբար, Դոլմագովը, ղոչաղը նոր որս է արել, — ասաց երիտասարդը, վերադառնալով և կրկին խառնվելով խմբին:

— Ո՞վ է, ո՞վ, — հարցրին միաբերան մի քանիսը խմբի միջից:

— Հայի էր նմանվում, բայց չճանաչեցի, լուսնյակ է, սպասեցեք, մի բաժակ էլ կոնծեմ և գնամ ես էլ ծանոթանամ:

Սիմոն Լազրիչը դատարկեց մի բաժակ ևս:

— Իզուր նեղություն մի՛ քաշիր, Սիմոն Լազրիչ, Դոլմագովը քո ասած մարդը չէ, ռեխո թիքա չի գցի: Ես աղջկան էլ ճանաչում եմ և գիտեմ ինչ բան է:

— Ո՞վ է, ո՞վ է, Սերգեյ Իվանիչ, — կրկնեց դարձյալ միաբերան հետաքրքիր խումբը շրջապատելով Սերգեյ Իվանիչին:

— Յուր գործակատարի աղջիկն է:

— Հաշտրախանցի՞ն, հա՛, ես էլ եմ տեսել, ես էլ եմ տեսել, շատ գեղեցիկ է, — ասացին միմյանց հետևից մի քանիսը:

— Գեղեցիկ լինելը գեղեցիկ է, բայց ինչ անես, որ...

Եվ Սերգեյ Իվանիչը, խոսքը չավարտելով, կրծքից մի հոգոց հանեց և գլուխը խորհրդավոր կերպով շարժեց:

— Ինչպե՞ս:

— Այնպես, — պատասխանեց Սերգեյ Իվանիչը, աչքի մեկը խփելով և շրթունքները կրծելով: — Տուն, տեղ, ամեն օր նվերներ, հորև և եղբորը պաշտոն լավ ռոճիկներով:

— Փա՛հ, քո վիզը կոտրվի Դոլմագով, օտարներից կշտացար, հիմա էլ հային ես ձեռք գցե՞լ, — բացականչեց Սիմոն Լազրիչը, ձեռների ափերը իրարու խփելով:

— Չեմ հավատում, ես Պոպովի աղջկան ճանաչում եմ, նա շատ հպարտ և խելոք աղջիկ է: Դոլմագովը չի կարող նրա հետ խաղալ, — մեջ մտավ մի ուրիշը, որը մինչև այդ ժամանակ լուռ էր:

— Էհե՛, երևի, դու լավ չես ճանաչում Դոլմագովին; — պատասխանեց թերահավատին Սերգեյ Իվանիչը, գլուխը շարժելով: — Նա այնպիսի մարդ չէ, որ մեկի համար անօգուտ մի կոպեկ ծախսի, ուր մնաց այնքան բաներ բաշխի, ինչ որ բաշխում է Գասպարի աղջկան: Տունը լեցրել է հազար տեսակ բաներով, էլի օր չի անցնում, որ մի նվեր չտանի հյուր գնալիս:

— Չէ, եղբայր, ես լավ եմ ճանաչում Դոլմագովին, գիտեմ ինչ հոգի ունի...

Չանգակը հնչեցրին, ներկայացումը սկսվեց, ամենքը մտան դահլիճ:

Պետր Ստեփանիչն և Կատերինա Կարլովնան նստած էին երկրորդ կարգում: Օրիորդը հագնված էր թեև ոչ շքեղ, բայց բավական նուրբ ճաշակով: Բազմաթիվ լապտերների լուսավորության ներքո նրա կրծքի վրա պսպղում էր ոսկյա մեդալիոնի ադամանդը:

Դահլիճը լիքն էր հանդիսականներով: Այս ու այն կողմերից մի քանի երիտասարդներ և կանայք, ներկայացումը մոռացած, իրանց հեռադիտակներն ուղղել էին անծանոթ օրիորդի վրա: Պետր Ստեփանիչն այս տեսնում էր և ինքնաբավականությամբ ժպտում: Նա պարծենում էր, որ ինքն այդ երեկո շատ երիտասարդների նախանձի առարկա է: Նա ստեպ-ստեպ թեքվում էր Կատերինայի ականջին և շշնջալով խոսում: Օրիորդը չէր խոսում. նա ուշադրությամբ լսում էր երաժշտությունը, միայն երբեմն Պետր Ստեփանիչի հարցերին պատասխանում էր գլխի շարժումով «այո» կամ «ոչ» և ուրիշ ոչինչ:

Վերջապես կոնցերտն ավարտվեց, հանդիսականները ցրվեցին, և օրիորդը դուրս եկավ: Դոլմագովը հետևում էր նրան, յուր գլխարկը ձեռում շուռ տալով և չորս կողմ անդադար հաղթական հայացքներ ձգելով: Նրա ժողոված դեմքն ուրախ էր ու փոքրիկ աչքերի սևագույն

բիբերն արագութեամբ խաղում էին, փայլելով: Կառքը փողոցի դռանը սպասում էր: Նա, օրիորդի հետ նստելով, շշուջաց կառապանի ականջին, և կառքը մի րոպեում սլացավ:

— Տա՛ր, տա՛ր, բայց տեսնե՞ք երբ ես փսխելու կերածո, — ասաց կառքի հետնից մի մարդ, որն ամբողջ ժամանակ, կլուքի դռների հետևում թաքնված, սուր աչքերով հետևում էր մեր հերոսին:

Դա Սերգեյ Իվանիչն էր:

VIII

Գիշերից բավականին անցել էր: Երկինքը պարզել էր: Լուսինը չկար: Նավթային լապտերները թույլ կերպով լուսավորում էին փողոցները:

— Ո՛ւր ե՞նք գնում, կարծեմ մեր տունը մնաց այն կողմ, — հարցրեց հանկարծ օրիորդն, երբ տեսավ, որ կառքը մտավ մի բոլորովին անծանոթ փողոց:

— Մեր տուն, — պատասխանեց Դովագովը համառոտ:

— Ինձ մեր տուն հասցրե՞ք, հետո դուք գնացե՞ք:

— Ձեզ էլ հետս տանում եմ:

— Ես ի՞նչ գործ ունիմ ձեր տանը:

— Պետք է միասին ընթրենք:

— Շնորհակալ եմ, Պետր Ստեփանիչ, ախորժակ չունեմ խնդրեմ, ինձ մեր տուն ճանապարհ դրե՞ք:

— Անկարելի է:

— Ո՛չ, ո՛չ, ուշ է, մայրս անքուն սպասում է ինձ...

— Շուտ կվերջացնենք ընթրիքը, իսկույն կուղեկցեմ ձեզ ձեր տուն:

— Հոգնած եմ, Պետր Ստեփանիչ, թույլ տվե՞ք ուրիշ անգամ ձեզ ոտ հյուր կգամ այսօրվա փոխարեն, — շարունակեց օրիորդն այս անգամ աղերսալի ձայնով:

— Աչքիս վրա տեղ ունե՞ք ամեն օր, բայց այժմ զուր եք հակառակում, անպատճառ տանելու եմ, — պատասխանեց Դովագովը վճռաբար:

Մինչ Կատերինա Կարլովնան այսպես հակառակում էր, կառքը հասավ և կանգնեց Դովագովի տան դռների առջև: Մի քանի րոպե օրիորդը չէր համաձայնվում իջնել կառքից: Պետր Ստեփանիչը համոզում էր նրան, աղաչելով, խնդրելով, սակայն իզուր, օրիորդը համառությամբ կպել էր կառքին և պոկ չէր գալիս: Դովագովի համբերությունը հասավ յուր վերջնակետին. նա, բեղերը կրծոտելով, զսպեց իրան և սկսեց կրկին հորդորել օրիորդին: Օրիորդը նույնպես դուրս եկավ համբերությունից և բարկացած հրամայեց կառապանին կառքը քշել բայց կառապանը մի շարժում անգամ չարավ օրիորդի հրամանը կատարելու: Դովագովին վիրավորեց Կատերինայի վարմունքը, նրա ինքնասիրության նեղ զգացմունքները բորբոքվեցին: Փողոցում տիրում էր լռություն: Դովագովը նայեց յուր չորս կողմը և բացի կառապանից չտեսավ ոչ մի մարդ, որ վկա լիներ այդ տեսարանին: Կառապանն առույգ ձիերի սանձը ձեռքում սեղմած, լուռ ու մունջ մեխված էր յուր տեղում, միայն երբեմն, սանձը շարժելով, նա հարվածում էր այս կամ այն ձիուն և յուր քնաթաթախ ձայնով կրկնում. «տուբր, ստո՛...ո՛...ո՛յ, պռոկյատայա»... Դովագովը մեկ ոտը դրեց կառքի վրա և, երկու ձեռներով բռնելով օրիորդի մեջքից, գրկեց ու մի վայրկյանում ցած բերեց ուժով:

Երկու ելք կար Կատերինա Կարլովնայի առջև. նա կամ պիտի հնազանդվեր, կամ պիտի փախչեր...

Նրանք մտան ներս և մի ընդարձակ սանդիստով բարձրացան վերև, Պետր Ստեփանիչը պատշգամբից օրիորդին ուղղակի առաջնորդեց մի ոչ այնքան ընդարձակ սենյակ: Իսկ ինքը, մի րոպե բաժանվելով նրանից, յուր սպասավորին տվեց ինչ որ պատվերներ և կրկին վերադարձավ:

Առաստաղից քաշ արած փոքրիկ կոլորակ կանթեղը լուսավորում էր սենյակի մոխրագույն պաստառով ծածկված պատերը, ուր քաշ արած էին մի քանի մեծ ու փոքր պատկերներ կասկածելի բովանդակությամբ: Մի անկյունում դրած էր մի բարձր մահճակալ փափուկ անկողնով, մյուսում գտնվում էր մի ահագին հայելի, երրորդում մի կոլորակ սեղան, իսկ չորրորդում մարմարոնյա լվացարանն յուր բոլոր պատկանելիքներով: Պետր Ստեփանիչը շտապեց նախազգուշացնելու, որ դահլիճի և մյուս սենյակների դռներն ու պատուհանները նոր են ներկված, այնպես որ ներկի հոտից անկարելի է այնտեղ մտնել և հրավիրեց օրիորդին ներս: Մի սարսուռ անցավ Կատերինա Կարլովնայի մարմնով, երբ նա հայացքը ձգեց սենյակի կահ-կարասիքի վրա: Նա ականա սկսեց դողալ, գրեթե անզգայաբար մոտեցավ մեջտեղ դրած քառանկյունի սեղանին և նստեց նրա շուրջը, աթոռներից մեկի վրա:

Մի քանի րոպեում սպասավորը սեղանի երեսը ծածկեց սպիտակ մաքուր սփռոցով, և մեջտեղ եկան մի քանի տեսակ ուտելիքներ և ըմպելիքներ: Դրվագով անմիջապես յուր համար մի բաժակ օղի ածեց, իսկ օրիորդի համար մի ուրիշ ինչ-որ արտասահմանյան ըմպելիք:

— Խմեցե՛ք, շատ քաղցր խմիչք է, վնաս չի տալ ձեր սրտին, — ասաց նա, բաժակը դնելով Կատերինա Կարլովնայի առջև:

Օրիորդը բաժակի ծայրը գրեթե անգիտակցաբար կացրեց շրթունքներին և իսկույն վայր դրեց:

— Ձեր կենացը: Կատերինա Կարլովնա, — շարունակեց Դրվագով և, օղու բաժակը զարկելով նրա բաժակին, խմեց մինչև կեսը:

Օրիորդն աշխատելով ուշքը ժողովել, գլուխը շարժեց, առանց մի խոսք ասելու: Դրվագովը սկսեց ընթերել: Օրիորդը չէր ուտում, բայց երբ Դրվագովը նրան ստիպեց, նա մի երկու կտոր բան դրեց բերանը և, դարձյալ հետ քաշվելով, սկսեց երկյուղածությամբ նայել յուր չորս կողմը: Ինչպես որսորդներից հալածված եղջերու, նա զգում էր, որ անտառի խորքում ընկել է մի այնպիսի նեղ տեղ, որտեղից ազատվելն անհնարին է: Անհանգիստ դեմքով և դողդողալով նա յուր հայացքը մերթ ձգում էր սենյակի պատերին, մերթ Դրվագովի վրա:

— Ինչո՞ւ չե՞ք ուտում, Կատերինա Կարլովնա, — կրկնում էր Դրվագովն անդադար:

— Ախորժակ չունիմ, ինդրեմ, Պետր Ստեփանիչ ինձ շուտ ճանապարհ գրեք:

— Մի՛ շտապեք, դեռ շատ վաղ է, տամներկու ժամը չի լրացել: Գոնե, Կատերինա Կարլովնա, մի երկու բաժակ այս քաղցր ըմպելիքից խմեցե՛ք, շատ համեղ բան է, փորձեցե՛ք:

Դրվագովը կրկին լցրեց մի բաժակ և դրեց Կատերինայի առջև: Օրիորդը գլուխը շուտ տվեց և բաժակը հեռացրեց իրանից:

— Ինչո՞ւ ե՞ք այդպես անում, Կատերինա Կարլովնա. դուք ինձ վիրավորում եք:

— Մայրս, խեղճը հիմա սպասում է, — պատասխանեց օրիորդը, փորձելով տեղից բարձրանալ:

— Ո՞ւր ե՞ք գնում, սպասեցե՛ք, — ասաց Դրվագովը, բռնելով նրա թևից մեղմիկ և նորից նստեցնելով յուր տեղը: Օրիորդն ականա հնազանդվեց նրա կամքին: Պետր Ստեփանիչը լիք բաժակը կրկին մոտեցրեց նրան ասելով..

— Եթե այս անգամ ևս մերժեք իմ խոնարհ խնդիրն և մինչև հատակը չի դատարկեք այս բաժակը, իմացե՛ք, որ դուք ինձ մինչև սրտիս խորքը վիրավորած կլինեք: Վերցրե՛ք Կատերինա Կարլովնա, և սրտով խմեցե՛ք, դա ձեր եղբոր, Արտեմ Կարիչի կենացն է:

Այս ասելով, Դավազովը յուր համար մի բաժակ գինի ածեց և առավ ձեռքը, սպասելով օրիորդին: Կատերինա Կարլովնան ճարահատյալ առավ բաժակը և, դարձյալ մի քիչ կուժ անելով, տեղը դրեց:

— Ես զարմանում եմ, դուք ինչ քարասիրտն եք, որ ձեր միակ եղբոր կենացն էլ չեք խմում, — ասաց Դավազովը և նույնպես լիք բաժակը դրեց սեղանի վրա:

Օրիորդը ոչինչ չպատասխանեց: Պետր Ստեփանիչը շարունակեց խոսել, փոքր առ փոքր ոգևորվելով: Նա ասաց, թե բախտավոր է այն մարդը, որ եղբայր ունի և, հետզհետե խոսքը դարձնելով յուր վրա (դա նրա սաստիկ ցանկությունն էր), ավելացրեց, որ ինքը նախանձում է եղբայր ունեցողներին: Նա սկսեց գանգատվել յուր իբր թե տխուր ճակատագրի դեմ: Նկարագրեց յուր վիճակն ամենատխուր գույներով, աշխատելով համոզել օրիորդին, թե որքան ինքն անբախտ մարդ է և ինչպես ճակատագիրն անգթությամբ հալածում է իրան: Կրկնեց նույնպես, թե համոզված է, որ կարող է բախտավորվել միայն այն ժամանակ, երբ յուր կյանքը կկապի մի սիրեցյալ էակի հետ, որ կարող լիներ մասնակից լիներ նրա դառնություններին և ուրախություններին: Նա ավելացրեց, թե հենց յուր դժբախտությունը կայանում է նրանում, որ մինչև օրս դեռ չի գտնում մի այդպիսի էակ, իսկ նա, որի վրա հույս ունի, շատ անգութ է վերաբերվում դեպի իրան...

Եվ այս միտքը հայտնելու ժամանակ Դավազովն յուր վավաշոտ աչքերը հառեց օրիորդի երեսին, որ տեսնի գոնե այս անգամ նրա վրա գոհացուցիչ ազդեցություն արի՞ն յուր խոսքերը, թե ոչ:

Կատերինան թեև ուշադրությամբ չէր լսում, բայց հասկացավ, թե Դավազովը ում մասին է ակնարկում, հասկացավ և ոչինչ չասաց:

— Երբ գլուխս խառն է գործերով, Էլի մի կերպ օրերս անցնում են, իսկ երբ գործերից ազատվելով գալիս եմ տուն, դարձյալ մի ինչ-որ ծանրություն նստում է սրտիս վրա: Մտիկ եմ անում չորս կողմ — ոչինչ մխիթարություն, ոչինչ թեթևություն չեմ գտնում: Տանս պատերը, կարծես, ինձ թշնամի լինեն: Այո՛, Կատերինա Կարլովնա, չկա մեկը, որ թեթևացնի իմ հոգին, չկա մեկը, որ կարողանա յուր քաղցր հայացքներով, յուր դուրեկան խոսակցությունով մխիթարել իմ վշտացած սիրտը: Ճարահատյալ պառկում եմ անկողին և սենյակի առաստաղին նայում: Կհավատա՞ք, որ շատ անգամ փոքրիկ երեխայի պես լաց եմ լինում իմ սենյակում: Լաց եմ լինում և հետո հագնվում ու դուրս փախչում տնից, ինչպես բանտից: Գնում եմ դուրս — այնտեղ միևնույն տխրությունը, միևնույն դառնությունը: Թե մինչև երբ պիտի շարունակվի իմ այս անտանելի դրությունը, ինքս էլ չգիտեմ: Բայց Կատերինա Կարլովնա, ես այժմ զգում եմ, թե կա մեկը, որ կարող է վերջ դնել իմ ցավերին. այդ մեկը... Է՛հ...

Եվ Դավազովի կրծքից կրկին դուրս թռավ մի կեղծ հառաչանք:

Արդեն անցել էր բավական ժամանակ: Կատերինա Կարլովնան, օգտվելով Դավազովի թուլեցանքից, բարձրացավ յուր տեղից:

— Սպասեցե՞ք, — ասաց Դավազովը:

— Ո՛չ, բավական է, ինչքան պահեցիք, թույլ տվե՛ք:

— Մի քիչ էլ նստեցե՞ք, խնդրեմ:

Սակայն օրիորդը այս անգամ չհամաձայնվեց նստելու: Նա երեսը շուռ տվեց և վճռողական քայլերով դիմեց դեպի դռները:

— Ո՞ւր եք փախչում, — բացականչեց Դավազովն և, վազելով օրիորդի հետևից, բռնեց նրա ձեռքը:

— Չերի՞ք է, Պետր Ստեփանիչ, գնանք:

— Չերի՞ք է, հերի՞ք չէ, ա՛յ թե հերի՞ք է:

Եվ այս անորոշ խոսքերն արտասանելով, Դովմագովը դռները փակեց, բանալին շուռ տվեց և կողպեց:

— Տեսնո՞ւմ եք, հա, հա, հա, — գոչեց նա, չարախնդությամբ ծիծաղելով:

Նա, բանալին ցույց տալով օրիորդին, ձգեց գրպանը: Նրա ծիծաղն օրիորդի վրա վերին աստիճանի զգվելի տպավորություն արավ: Մի քանի վայրկյան սա ապշած նայում էր: Պետր Ստեփանիչը նույնպես նայում էր օրիորդին: Եվ այդ հայացքն արտահայտում էր նրա զագրելի ձգտումը: Նրա բարակ և սեղմված շրթունքների վրա խաղաց մի հանդուգն ու լկտի ժպիտ, և այդ վայրկյանին նրա քրքրված ու մաշված դեմքն ընդունեց գարշելի արտահայտություն: Կատերինա Կարլովնան սարսափեց այդ արտահայտությունից: Մի տենդային սաստիկ դողոց սկսեց ցնցել նրա ամբողջ մարմինը ոտից մինչև գլխի մագերի արմատները:

— Ի սեր աստուծո, Պետր Ստեփանիչ, բա՛ց արեք, — արտասանեց, վերջապես, հուսահատ ձայնով:

Դովմագովը նայեց նրան և ասաց.

— Ձրի չեմ բաց անիլ...

— Ի՞նչ եք կամենում, — հարցրեց օրիորդը, բուլբուլին գունաթափվելով:

— Ի՞նչ եմ ուզում հը՛մ, ոչինչ...

Դովմագովը չկարողացավ ավարտել յուր խոսքերը: Մի ինչ-որ ներքին ուժ այդ վայրկյանին կաշկանդեց նրա լեզուն: Նա մի քանի վայրկյան գլուխը թեթեց կրծքին: Բայց հանկարծ կրկին բարձրացրեց գլուխն և, ձեռները տարածելով առաջ, մի ոստումով թռավ դեպի օրիորդը: Վերջինս արագությամբ հետ մղվեց և մեջքը տվեց պատին, կարծես, պաշտպանողական դիրք բռնելով: Դովմագովը մի ոստում ևս արավ, և այս անգամ նրա տարածված թևերն ունելիքի պես ձգտեցին ճանկելու պատի տակ սեղմված օրիորդին:

— Յեռո՛ւ, եթե ոչ...

Դովմագովի կուրծքը ստացավ երկու ձեռների մի սաստիկ հարված, և նրա մարմինը մի քանի քայլ հետ մղվեց: Մի վայրկյանում նրա փոքրիկ սատանայական աչքերն արյունով լցվեցին, ճակատի կնճիռները բացվեցին տափակ կուրծքը դուրս ցցվեց և, նա կատաղի առյուծի նման կրկին առաջ թռավ, բացականչելով, «Բավական է, ինչքան համբերեցի»:

Բարձրացավ մի զարհուրելի ճիչ. մի ճիչ, որ միայն հուսահատված կրծքից կարող էր դուրս թռչել: Այնուհետև սենյակում տիրեց անթափանցելի խավար...

IX

Անցել էր երկու ամիս: Պետր Ստեփանիչ Դովմագովը մի առավոտ խալաթը հագին նստած էր յուր առանձնասենյակում, դեպի փողոց նայող լուսամուտներից մեկի մոտ: Նա տխուր էր: Նրա կնճոված ճակատը և սեղմված շրթունքներն արտահայտում էին հոգեկան անհանգստություն: Երբեմն նա աջ ձեռքի ափով սեղմում էր ճակատը, գլուխը թեթում դեպի կուրծքը և ընկնում մտածողության մեջ: Այդ տևում էր մի քանի րոպե: Այնուհետև, ծանր հառաչանք արձակելով և շրթունքները կրծոտելով, կրկին գլուխը բարձրացնում էր և յուր մուրր հայացքը լուսամուտի ապակիների միջով ձգում հեռավոր տեղեր:

Պարզ էր, որ Պետր Ստեփանիչին մի միտք չարաչար տանջում էր: Ժամանակ-ժամանակ սենյակի դռները զգուշությամբ բացվում էին և մի երիտասարդական մաքուր սանրած գլուխ ներս էր ցցվում ու նույն վայրկյանին կրկին անհետանում: Դա Պետր Ստեփանիչի սպասավորն էր, որ անդադար նայում էր՝ տեսնելու, արդյոք, աղան դատարկել է թեյի բաժակը, որ վաղուց սառել էր

սեղանի վրա: Բայց աղան ուշադրություն չէր դարձնում ո՛չ թեյի և ո՛չ էլ ծառայի վրա: Նա խորասուզված էր յուր մտածմունքի մեջ: Վերջապես, ծառան համարձակվեց ասելու.

— Աղա, չայր սառել է:

— Գնա՛, կո՛րիիր:

Ծառան անհայտացավ:

Պետր Ստեփանիչը ձեռը զարկեց ճակատին, բարձրացավ տեղից և սկսեց անհաստատ քայլերով շրջել սենյակի երկայնությամբ:

Այո, դժվար խնդիր է: Ծատ որոգայթներից է նա պրծել, շատ անգամ է այդպիսի դրության մեջ ընկել և ազատվել, բայց այս անգամ բախտը խռովել է նրանից: Իսկ գտնել մի ելք, հնարել մի միջոց այդ դրությունից դուրս գալու, այդ ցավից ազատվելու համար — անշուշտ հարկավոր է: Հարկավոր է և այն էլ շատ շուտ, այս քանի օրերս, եթե ոչ...

Պետր Ստեփանիչը ձեռները տարածեց աջ ու ձախ և մի քանի վայրկյան նայեց յուր հողաթափների ծայրերին:

Կատարյալ, կատարյալ խայտառակություն: Երեկ նա դարձյալ այնտեղ էր. ճշմարիտ որ «նրա» դրությունը խղճալի էր: Ողորմելին այն գիշերվանից դեսը ինչպես փոխվել է, ո՛րքան մաշվել ու դեղնել հոգսից: Ինչո՞ւ, հը՛մ, ինչո՞ւ, ա՛յ հիմար հարց... ինչո՞ւ: Այսօր թե վաղը կպարզվեն բաները, և այն ժամանակ նա փչացավ, կենդանի թաղվեց: Իսկ Մարիա Իվանովնա՞... հը՛մ... միամիտ կին: Նա դեռ ոչինչ տեղեկություն չունի, կարծում է, որ յուր աղջիկը մրսել է, հիվանդ է և ուրիշ ոչինչ: Ցանցառ պառավը դեռ ուրախ է, դեռ հավատացած է, թե պիտի գա մի երջանիկ օր, երբ Դովմագովը նրա աղջկա հետ թև-թևի տված կկանգնի եկեղեցու սեղանի առջև: Հը՛մ, այդ էր պակասում Դովմագովին — լինել մի չնչին, անհայտ գործակատարի փեսա: Ի՞նչ կասեն տեսողները: Չէ, այդ ցնորք է, Մարիա Իվանովնա: Դեռ փառք աստուծո, Դովմագովը մինչև այն աստիճան չի հիմարացել, թեթևամիտ հաշտարխանցի մամա:

Երեկ ինքն օրիորդն ևս առաջին անգամ ակնարկություն արավ, արտասուքն աչքերին: Ողորմելի, միամիտ արարած, ասում է, որ թեև նրան չի սիրում բայց ստիպված է՝ կեղտը ծածկելու համար: Ծիծաղելի խոսք, չի սիրում, Պետր Ստեփանիչ Դովմագովին, և ո՞վ, ո՞վ... Կարլ Մարկիչ Պոպովի աղջիկը...

Այսպես թե այնպես, Դովմագովի անունը կարող է քաղաքի բերանում մի մատ մեղր դառնալ, արդեն բամբասանքները սկսել են: Սերգեյ Իվանիչն, այդ անպիտանը, որ նրան հազար տեսակ կեղծավորություններ է անում, բարեկամ և ձևացնում իրան հենց նա ինքն է ամենից առաջ սկսել լուրեր տարածել նախանձելուց: Ասենք թե այդ ոչինչ: Պետր Ստեփանիչը բամբասանքներից շատ էլ վախեցողը չի, բայց կա մի ուրիշ բան, որ ավելի նշանավոր է: Եթե այժմյանից այդ գործի առաջը չառնի, վաղը կամ մյուս օրը ամեն ինչ կպարզվի, և բանը կհասնի մինչև դատաստան: Այն ժամանակ կամա-ակամա ստիպված կլինի կապել յուր կյանքը Կարլ Մարկիչի աղջկա հետ: Կարլ Մարկիչը, օօ՛օ, Կարլ Մարկիչը պրաշենիեն ծոցում պատրաստ հաշտարխանցի է, կարող է նրան նեղը գցել... Ինչպե՞ս ազատվել, տեր աստված, ինչպե՞ս:

Եվ Պետր Ստեփանիչը, կրկին նստելով աթոռի վրա, սկսեց անդադար հառաչանքներ արձակել կրծքից: Վերջապես, նա մտաբերեց թեյն և, մոտենալով սեղանին, վերցրեց բաժակն ու միանգամից դարտկեց ինչպես սառը ջուր և, մի ծխախոտ վառելով, կրկին նստեց լուսամուտի առջև ու սկսեց նայել դեպի դուրս: Լուսամուտը նայում էր դեպի արևելյան կողմ, ուր գտնվում էր Սև քաղաքը: Հեռավոր հորիզոնը մթնել էր նավթային գործարաններից բարձրացող թանձր ծխից: Հանկարծ, ո՞վ բախտ, Դովմագովի գլխում ծագեց մի միտք: Նրա դեմքը փոխվեց, աչքերը փայլեցին, ճակատի կնճիռները մի վայրկյանում բացվեցին: Նա արագությամբ մոտեցավ սեղանին, վերցրեց գրիչը, մի կտոր թղթի վրա մի քանի տող բան գրեց և շտապով դրեց ծրարի մեջ:

— Այս նամակը, առանց թույլ ուշացնելու, ուղարկիր գործարան, — ասաց նա զանգակի հնչյունին՝ ներս մտնող սպասավորին:

Սպասավորն անհետացավ, Պետր Ստեփանիչը խալաթը հանեց, շորերը հագավ և դուրս եկավ փողոց:

Երկու ժամ չանցավ նա կրկին վերադարձավ, հոգնած և շունչը հագիվհագ քաշելով:

— Չի՞ եկել, — հարցրեց նա սպասավորին նախասենյակում:

— Ո՛չ:

Պետր Ստեփանիչի դեմքն արտահայտեց անհամբերություն: Նա մտավ յուր առանձնասենյակը, կրկին հանեց շորերը խալաթը հագավ և ընկղմվեց բազկաթոռի մեջ: Քառորդ ժամից հետո Էլի ներս մտավ սպասավորը:

— Եկել է, կիրամայե՞ք ներս թողնել:

— Յենց այս վայրկյանին:

Պետր Ստեփանիչը բեղերը և միրուքը շփեց, ավելի խորը թաղվելով բազկաթոռի մեջ: Նա յուր դեմքին խաղաղ և հանգիստ արտահայտություն տվեց:

Դռները զգուշությամբ բացվեցին, ներս մտավ մի միջահասակ թխահեր երիտասարդ, որից իսկույն սենյակի մեջ տարածվեց նավթի սուր հոտ: Նա հագած էր մոխրագույն, բայց նավթային թանձր մուրից յուր բնական գույնը կորցրած, կարճ պիղժակ և նույն գույնի նեղ վարտիք, որը մինչև ծնկները ծածկված էր կեղտոտ կոշիկների երկայն անկարուրդի մեջ: Երիտասարդը կլիներ մոտ քսանհինգ տարեկան: Չնայելով, որ նրա դեմքը կեղտոտված էր մուրով, բայց և այնպես նրա երեսի նուրբ գծագրությունն արտահայտում էր յուր բնական նուրբ գեղեցկությունը: Երիտասարդը գլուխ տվեց Պետր Ստեփանիչին և, ձեռները կողքերին քաշ գցելով, արձանացավ դռների մոտ:

— Առաջ ե՛կ, նստիր, — ասաց Դովմագովը:

Երիտասարդը չհամարձակվեց նստելու: Նա միայն գլուխ տվեց: Դովմագովը կրկնեց յուր առաջարկությունն այս անգամ ավելի քաղաքավարի ձևով: Երիտասարդն, ամաչելով ու քաշվելով, մոտեցավ և գդակը ձեռին մի կողքով նստեց աթոռի վրա:

— Յը՛մ, Սմբատ, ասիր, տեսնե՞ք ի՞նչ նոր բան կա, — հարցրեց Պետր Ստեփանիչը, մի նոր ծխախոտ վառելով:

— Ձեր առողջությունը, — պատասխանեց Սմբատը, գլուխը հագիվ բարձրացնելով:

Նրա ձայնը խիստ դուրեկան էր:

— Այսօր նավթ ստացե՞լ եք Բալախանուց:

— Այո՛:

— Ո՞վ է ընդունել:

— Կարլ Մարկիչը:

— Յա՞, ի՞նչ է անում Կարլը, լա՞վ է, ուրա՞խ է:

— Լավ է, ուրախ է:

— Յը՛մ... այդպես, ուրիշ ի՞նչ կա, գործարանն այսօր բանո՞ւմ է:

— Այո՛, հենց առաջին կաթսաները նոր էինք սկսել դատարկելու, երբ ձեր հրամանոց նամակը ստացա, իսկույն ձի նստելով, ճանապարհ ընկա:

— Շա՛ատ լավ ես արել, շա՛ատ լավ ես արել: Գիտե՞ս ինչ, Սմբատ, ես քեզ մի գործի համար եմ կանչել, որը միայն քեզ է վերաբերվում:

— Յրամայեցե՛ք, — ասաց երիտասարդը զարմանալով:

Պետր Ստեփանիչի խոսքերը նրան մի փոքր վախեցրին: «Չլինի՞ թե ուզում է ինձ դուրս անել», մտածեց նա իսկույն:

— Գիտե՞ս ինչ, Սմբատ, դու վաղուց ինձ խնդրել ես որ ռոճիկդ ավելացնեմ, այնպես չէ՞:

— Այո՛:

— Եվ ես խոսք եմ տվել, բայց մինչև օրս չեմ կատարել խոսքս: — Այո՛:

— Դու ընտանիք ունի՞ս:

— Յայր, մայր և երկու քույր:

— Ինչտե՞ղ են:

— Շուշում:

— Յը՛մ, ինքդ խոմ պսակված չե՞ս:

— Ո՛չ:

— Նշանված ե՞ս:

— Ո՛չ:

— Յը՛մ... ուրեմն էլի մի ահագին բեռ կա մեջքիդ վրա, — ասաց Պետր Ստեփանիչը կարեկցաբար:

— Այո՛, ես էլ հենց այդ պատճառով էի ձեր հրամանոց խնդրել ռոճիկս ավելացնել:

— Այո՛, գիտեմ որ ամսական քառասուն մանեթով դժվար է ընտանիք կառավարել: Բայց գիտե՞ս, Սմբատ, ինչու չեմ մինչև այժմ խնդիրդ կատարել:

— Ո՛չ, չգիտեմ:

— Որովհետև քեզ համար ես ուրիշ բան եմ մտածում:

Սմբատը ոտից գլուխ լսողություն դառնալով:

— Ես ուզում եմ այնպես անել, որ դու ժամանակով օրինավոր մարդ դառնաս և ոչ թե ամսական հինգ կամ տասը մանեթով ռոճիկդ ավելացնել:

— Շատ շնորհակալ եմ, Պետր Ստեփանիչ, շատ շնորհակալ եմ...

Երիտասարդը բարձրացավ տեղից, գլուխ տվեց Դովմագովին և կրկին նստեց:

— Թեև, Սմբատ, երբեմն դու էլ ինձ բարկացնում ես, բայց վատ տղա չես: Չորս տարի է, որ ինձ մոտ ծառայում ես, ես մի վատություն չեմ տեսել քեզանից: Ես էլ, իհարկե, մարդ եմ, աչքեր ունիմ, տեսնում եմ, որ հիմա հասել է ժամանակը, որ ծառայությանդ փոխարեն մի լավություն անեմ քեզ:

Երիտասարդը կրկին բարձրացավ տեղից և կրկին անգամ գլուխ տվեց: Նրա սիրտը սկսեց ուրախությունից սաստիկ բաբախել: — Ինչպես Կարլ Մարկիչին եմ տվել, քեզ համար էլ ուզում եմ մի բնակարան պատրաստել ծովեզրում գտնվող տանս մեջ: Դու, եթե ուզում ես, կարող ես գրել

Շուշի հորդ, որ ընտանիքը բերի այստեղ քեզ հետ միասին ապրելու: Մեկ էլ գրիր, որ ես, Դովմագովս, ուզում եմ քեզ իմ ձեռքով պսակել:

Երիտասարդի ականջներն ամաչելուց կարմրեցին: Նա գլուխը քաշ գցեց:

— Յը՛մ, ուզում ե՞ս պսակվել, թե՞ չէ:

— Ո՛չ Պետր Ստեփանիչ, — պատասխանեց Սմբատը, ճակատի տակից ամոթխածությամբ նայելով Պետր Ստեփանիչին և գդակը ձեռքում պտտեցնելով:

— Հասկանում եմ, դեմ գցիր, ծոցս գցիր, այնպես չէ՞:

— Ո՞րտեղից է այնքան կարողություն, որ համ գլուխս պահեմ, համ ծնողներին ու քույրերին, համ էլ պսակվեմ:

— Այդ լավ ես ասում, խելոք ես, Սմբատ: Բայց աստված ողորմած է, դու միայն լավ ծառայիր ինձ, ես շուտով, շատ շուտով քեզ կօգնեմ:

Սմբատը մի անգամ ևս գլուխ տվեց:

— Բաս ինչո՞ւ չես հարցնում, թե ով է հարսնացուդ: Յը՛մ, մի աղջիկ է, Սմբատ, մի աղջիկ, որ տեսնես — աչքերդ չորս կդառնան: Բաքվի մեջ հատը չկա:

Սմբատը մի հարցական հայացք ձգեց յուր պարոնի վրա:

— Աբա, եթե խելոք ես, իմացիր, թե ով է, հապա՛, գտի՛ր, հըը՛մ...

Սմբատը գլուխը շարժեց բացասաբար:

— Գիտեմ, որ չես կարող գտնել, որովհետև մտածել անգամ չես կարող, թե մի այնպիսի աղջիկ պիտի ձեռք բերես:

Սմբատը կարծեց, թե Պետր Ստեփանիչը հանաք է անում և ժպտալով նայեց նրա երեսին:

— Ճանաչո՞ւմ ես իմ գործարանի կառավարիչ հաշտարիսանցի Կարլ Մարկիչ Պոպովին, — հարցրեց Դովմագովս, ամեն մի բառն արտասանելով ծանր և շեշտելով մանավանդ վերջին բառերը:

Սմբատը պատասխանեց, թե ճանաչում է Կարլ Մարկիչին: — Նրա աղջկան, Կատերինա Կարլովնայի՞ն էլ ես ճանաչում:

— Ճանաչում եմ:

— Ա՛յ, նրան եմ նշանում քեզ հետ:

Որովհետև Սմբատը հավատացած էր, որ Պետր Ստեփանիչը հանաք է անում, այս պատճառով մի առանձին նշանակություն չտվեց նրա խոսքերին և ոչինչ չասաց:

— Տեսել ե՞ս ինքդ Կարլ Մարկիչի աղջկան:

— Տեսել եմ:

— Ի՞նչպեսն է, հավանո՞ւմ ես:

Սմբատը չպատասխանեց:

— Լավն է, չէ՞:

— Շա՛տ լավն է:

— Օհո՛, ինչ դոչաղ ես, իսկ ես կարծեցի, որ չես հավանիլ, — ասաց Պետր Ստեփանիչը, ծաղրածությամբ ժպտալով:

Սմբատն ամոթից կրկին կարմրեց և գլուխը բոլորովին՝ թեթեց կրծքին:

— Դե՛հ, ուրեմն, պատրաստվի՛ր, — շարունակեց Պետր Ստեփանիչը, այս անգամ յուր դեմքին լրջություն տալով:

— Ի՞նչ եք հրամայում:

— Խոսք եմ ասում, իսկ դու դեռ ասում ես ինչ եք հրամայում, — ասաց Պետր Ստեփանիչը, տաքանալով: Յեռագրի, որ ձեր ընտանիքը շուտով ճանապարհվի այստեղ: Ես երկու շաբաթից հետո գնալու եմ Նիժնի — Նովգորոդ, յարմարկա և ուզում եմ իմ ձեռքով բանը վերջացնել: Այնտեղից քեզ համար երկու խաղարկու տոմսակներ եմ բերելու ընծա, մեկը քո բախտին, մյուսն էլ հարսնացվիդ բախտին:

Սմբատը բոլորովին զարմացավ, նա դեռ չէր հավատում, թե Պետր Ստեփանիչը խոսում է լրջորեն:

— Դե՛հ, լսեցիր խոմ, գնա, հոգիս, գնա՛, պատրաստվիր, — կրկնեց Պետր Ստեփանիչը վճռողական եղանակով:

Սմբատը տեղից չշարժվեց:

— Ա՛ռ, այս էլ ծախսիր, հետո, եթե բավականություն չի անիլ, էլի կտամ:

Այս ասելով, Պետր Ստեփանիչը բաց արավ սեղանի պահարանը, երեք հատ հարյուրանոց հանեց և դրեց սեղանի վրա: Սմբատը, փողերը տեսնելով, կարծես քնից սթափվեց: Նա փոքր առ փոքր սկսեց ուշքի գալ: Այն բանն, որ մինչև այդ վայրկյան ցնորք էր թվում, հետզհետե սկսում էր իրականանալ: Սակայն նա չվստահացավ շարժվել տեղից և, մի հայացք ձգելով փողերի վրա, կրկին զարմացած նայեց Պետր Ստեփանիչի երեսին:

— Ի՞նչ ես տավարի պես նայում, վե՛ր առ, քեզ ասում եմ ու վեր կաց:

Սմբատը բարձրացավ տեղից:

— Յենց այժմ գնա, քեզ համար շորեր պատվիրիր, — կրկնեց Պետր Ստեփանիչը:

Սմբատը փողերը վերցրեց:

— Դի՛ր գրպանդ և մի՛ ուշանար: Կեսօրին ինձ մոտ կգաս ճաշելու, ես քեզ մանրամասնորեն կբացատրեմ, թե ինչ կարգադրություններ եմ անելու քեզ համար:

Սմբատը, մեջքից երկու ծալ թեթվելով, գլուխ տվեց, առանց մի խոսք արտասանելու: Յետո հետ ու հետ մոտեցավ դռներին և, այնտեղ կանգնելով, մի քանի անգամ ևս գլուխ տվեց ու դուրս եկավ: Միաժամանակ Պետր Ստեփանիչի կրծքից դուրս թռավ մի խոր հառաչանք:

— Ո՛ւ՛ֆ, փառք քեզ աստված, չէի կարծում, որ այդպես հեշտ կպրծնեմ: Ինչ ուրախ է հիմա Սմբատը, թևեր չունի, որ երկինք թռչի: Բայց տեսնենք, հարկավոր է դեռ օրիորդի ծնողներին էլ համոզել: Է՛հ, դա այնքան էլ դժվար չէ, ինչևիցե, պետք է զգույշ լինել, զգուշություն, զգուշություն ամենից առաջ:

— Կխոստանամ, կխոստանամ, Կարլին էլ, Մարիա Իվանովնային էլ, Սմբատին էլ, հետո... տեսնենք... այդ հեշտ է...

Եվ Դովմագովն, այս ասելով, ձեռները ուրախությունից շփեց միմյանց և վեր թռավ բազկաթռոցից, նա կանչեց սպասավորին և հրամայեց սուրճ բերել:

— Մամա ջան, ինչե՞ր ես ասում, շառլատան չէ: Սմբատը աղավարի տղա է:

— Աղավարի է, թե աղավարի չէ, Կատյայիս մի մագին չարժի: Ո՞վ կարող էր մտածել, թե Կատյան պիտի գնա մի կեղտոտ ու մուրոտ գործակատարի:

— Քեզի ասում են կեղտոտ չի մնալ, չէ՛, չէ՛ ու չէ, փիե՛՛՛... Պետր Ստեփանիչը մաղազիա է բաց անելու հասկանո՞ւմ ես թե չէ, Սմբատին, ինձ և Արտեմին կոմպանիա է շինելու: Համեցե՛ք, գնա տես ինչ քվարթիրա է ուստուպիտ արել նրան, ինչ մեքիլներ: Մի գնա է, հետո կիմանաս, թե Սմբատն ինչպիսի ժենիխացու է Կատյայիս համար: Մարիա ջան, այսօր ես նրան տեսա, է՛հ, է՛հ, է՛հ, ինչպես ֆռանտ է հագնվել ու սիրունացել, էտո պոռոտո կավկազսկիյ կրասավեց:

— Է՛հ, փառք քեզ աստված, ես ինչ էի մտածում, ինչ է դուրս գալիս...

— Չիլավ, դեհ ինչ անենք: Իմանում ես, Մարիա, ասում են՝ դոկտորները նրան սավետովայտ են արել ժենիյտցա չլինի, Էնդուր որ տկար է:

— Տկար է, տկար, այս քանի օրերս նշանվելու է Փիրզադովի աղջկա հետ, տկար է...

— Նո՞ւ — ու — ու, ի՞նչ ես ասում, դաա՞ ... ոտ, ոտ, ոտ, տեսնո՞ւմ ես, Մարիա, բաս Պետր Ստեփանիչը Փիրզադովի նման բաղաչին թող կանի ու ինձ նման կոկոյ նիբուդ պոհկաշչիկի աղջկան կուզի՞ ինչ է...

— Ինչո՞վ է պակաս Կատյան Փիրզադովի աղջկանից, խելքով, գեղեցկությունով, թե՞ շնորհով:

— Սուս, սուս, ոտ, ոտ, ոտ, ոտ ինչով է պակաս, դրամ, դրամ, պրիդանոյե, պրիդանոյե:

Դովմագովի համար, ինչպես և կանխապես հավատացած էր, մի մեծ դժվարություն չէր Կարլ Մարկիչին համոզելը: Բավական էր նրա կողմից մի քանի խոստումներ, և միամիտ մարդն իսկույն, շլացած այդ խոստումներից, առանց երկար մտածելու, վճռեց յուր աղջկան տալ Սմբատին:

Բայց այդքան հեշտ չէր համոզել Մարիա Իվանովնային: Մարիա Իվանովնան ուրիշ տեսակ էր մտածում յուր աղջկա մասին: Երբ Դովմագովը մի գեղեցիկ առավոտ, գալով նրա մոտ, հայտնեց, թե Կատյայի համար մի լավ փեսացու է գտել — Մարիա Իվանովնան նախ կարծեց, թե Պետր Ստեփանիչը մի պարզ ակնարկություն է անում սեփական անձնավորության մասին: Մի քանի վայրկյան նրա սիրտը սկսեց բաբախել ուրախությունից: Բայց ավա՛ղ, անցան այդ երջանիկ վայրկյանները, Դովմագովն ավելի պարզորեն հասկացրեց նրան յուր միտքը, և խեղճ ծնողի ուրախությունն իսկույն փոխվեց տրտմության: Մարիա Իվանովնան աչքունքը քաշ գցեց, դեմքը թթվեցրեց և ոչինչ չկարողացավ պատասխանել, միայն մի խորը հառաչանք արձակելով յուր կրծքից ձգեց Դովմագովի երեսին նշանավոր հայացք:

Պետր Ստեփանիչը հասկացավ Մարիա Իվանովնայի միտքը, բայց ոչինչ նշանակություն չտվեց նրան: Մարիա Իվանովնայի այդ նշանավոր հայացքն ու այդ խորհրդավոր լռությունն ավելի զորեղ և գուցե կծու ազդեցություն անեին Դովմագովի վրա, եթե սա հավատացած լիներ, որ միամիտ մորը հայտնի է յուր թշվառ աղջկա գլխին եկած ծանր փորձանքն և այդ փորձանքից առաջացած վշտալի և անարգ հետևանքը:

Դովմագովը գովեց ու գովաբանեց Սմբատին: Նկարագրեց նրա խելքը, կրթությունը, եռանդը, գեղեցկությունն ամենագեղեցիկ գույներով: Նա կրկնեց, թե պսակվելուց հետո Սմբատի համար կբացի մի լավ մագազին և Կարլ Մարկիչին և Արտեմին կընկերացնի նրա հետ, Սակայն Մարիա Իվանովնան՝ մնաց անտարբեր: Նրա վրա այդ խոստումները չունեցան այնպիսի ազդեցություն, ինչպես Կարլ Մարկիչի վրա: Նա չհափշտակվեց, չտվեց յուր համաձայնությունը, բայց և այնպես ինդրեց Դովմագովին՝ մի քիչ միջոց տալ այդ մասին մտածելու և յուր ամուսնու հետ խորհրդակցելու: Դովմագովը հեռացավ, հուսալով, որ Կարլ Մարկիչը անշուշտ կհամոզի Մարիա Իվանովնային, և այդ դժվար խնդիրը, որն իրան այդքան անհանգստացնում էր, շուտով կվճռվի:

Բայց ի՞նչ էր մտածում ինքը, Կատերինա Կարլովնան. համաձայն էր նա, արդյոք Սմբատին զնալու: Դուլմագովը, պետք է ասած, այդ մասին սկզբում շատ էր անհանգստանում: Սակայն երբ նա մի անգամ ներկայացավ օրիորդին և, մի ժամու չափ առանձնանալով վերջինի հետ, խոսեց այդ մասին և իմացավ օրիորդի միտքն, այնուհետև հանգստացավ և բավական ուրախ դեմքով վերադարձավ տուն: Այո՛, Կատերինա Կարլովնայի պատասխանը շատ մխիթարական էր Պետր Ստեփանիչի համար և ուրիշ կերպ չէր կարող լինել: Օրիորդի առջև, յուր անմխիթար դրուօթյունից դուրս գալու համար, երկու ելք կար: Նա կամ պիտի համաձայնվեր Պետր Ստեփանիչի առաջարկության հետ՝ պսակվելու Սմբատի հետ, կամ թե ոչ պիտի մնար յուր ծնողների մոտ և հայտնելով յուր գաղտնիքը վերջիններին, սպասեր այն նշավակության, որը սպառնում էր նրան մոտիկ ապագայում:

Վերջին միտքը սարսափեցնում էր Կատերինա Կարլովնային. համեստության, ամոթի և վերջապես ինքնասիրության զգացմունքները չէին թույլատրում նրան հայտնել իր անջնջելի արատը ծնողներին: Բացի այն նախատիևքից, որը պիտի կրեր ինքը օրիորդը, դա կլիներ և մի անսպասելի զորեղ հարված, որին չէին կարող դիմանալ ո՛չ Կարլ Մարկիչը և ոչ Մարիա Իվանովնան: Իսկ դիմել այն անբնական և հանցավոր միջոցին, որին դիմում են շատերն այդ տեսակ դրուօթյան մեջ, վտանգավոր էր և երկյուղալի: Կատերինան խորշում էր այդ միջոցից ու վախենում:

Նա ցանկանում էր ապրել, բայց ապրել առանց գաղտնիքը ծնողներին հայտնելու, առանց հասարակության բամբասանքի և ատելության առարկա դառնալու: Եվ այս նպատակին հասնելու համար նա չէր խորշում այնպիսի միջոցից, որ ատելի և զզվելի էր նրա համար: ինչպես նույն ինքն ատելությունն ու զզվանքը: Նա համբերում էր Դուլմագովի ներկայությունը, նրա հետ ժամերով առանձնանում էր և խորհրդակցում յուր ապագայի մասին, լսում էր նրա խորհուրդները: Նա մինչև անգամ համաձայն էր պսակվել վերջինի հետ, միայն թե կարողանար ծածկել յուր ամոթը: Եվ Դուլմագովն օգտվում էր օրիորդի անտանելի դրուօթյունից և կամաց-կամաց հաշտեցնում նրան յուր կեղտոտ պայմանների հետ...

Այսպես թե այնպես, օրիորդը համաձայն էր պսակվել Սմբատի հետ: Համաձայն էր նույնպես և միամիտ Կարլ Մարկիչը: Համաձայն չէր միայն Մարիա Իվանովնան: Եվ ահա երկու ամուսինները տաք-տաք վիճաբանում էին ննջարանում առանձնացած: Կատերինա Կարլովնան և Արտեմ Կարիլին իրենց սենյակներում էին: Վերջինը զբաղված էր ինչ-որ հաշիվներով, որոնց պիտի ներկայացներ Պետր Ստեփանիչին:

— Քեզ ասում եմ, բանը մի՛ երկարացնի, ետը լավ չի գա հա՛ աա՛, — շարունակում էր համոզել յուր ամուսնուն Կարլ Մարկիչը — Կատյան ինքը սոզլասնի է, էլ ի՞նչ ես ուզում: Նո՛ւ, բանը պրծած է, Էգուց պիտի օբրուչիյտցա անենք, հինգ օրից հետո էլ պսակենք, Էնդուր, որ Պետր Ստեփանիչը վրազում է. եկող շաբաթ օտպրավիյտցա է լինելու Հաշխան, Էնդից էլ յարմուրկա:

— Դու ինչ գիտես, որ Կատյան հոժար է, ես հարցնում եմ ոչինչ չի պատասխանում, լաց է լինում: Չեմ իմանում խեղճ երեխիս ցավն ինչ է. ամսից ավելի է, որ արյուն արտասուքի մեջ է, օրից օր հավլում, մաշվում է:

— Տկար է, տկար է. ինձի Պետր Ստեփանիչն ասավ, որ այն երեկո պրոստուդիյցա իլել: Ես էլ պույլը տեսա երեկ, լիխորադկա ունի: Աբա ինքն ի՞նչտեղ է:

— Նստած է յուր սենյակում տխուր ու տրտում, խոսեցնում եմ — չի խոսում:

— Կատյա, Կատյուշկա, դուշեչկա, մին եկ այստեղ, — գոչեց Կարլ Մարկիչը:

Ներս մտավ Կատերինա Կարլովնան: Ո՛րքան փոխվել էր խեղճ օրիորդն այն չարագուշակ երեկոյից, ինչպե՛ս դեղնել ու մաշվել էր երկու ամսվա ընթացքում, նրա դեմքի նախկին թարմության և կայտառության հետքը նշմարվում էր միայն երկու փոքրիկ կարմիր բծերով, որոնք հազիվհազ պահպանվել էին սփրթնած այտերի վրա: Նրա երեսի ոսկորները ցզվել էին, աչքերը

թաղվել խոր փոսերի մեջ, շրթունքներն արյունաքամվել: Փոխվել էին նույնպես նրա նախկին խրոխտ ու հպարտ գնացքն ու շարժվածքը:

Ներս մտնելով, նա թույլ և անլսելի քայլերով մոտեցավ պատի տակ դրած աթոռներից մեկին, վիատված և ուժաթափ ոչ թե նստեց, այլ միանգամից ընկավ նրա վրա:

— Այո՛, այդպես, Կատյա, ախար մի քանի օրից հետո պսակվելու ես, մեզ մոտ նստիր, որ քեզանից կշտանանք: Ի՞նչ էիր անում այնտեղ: — Կարդում էի, — պատասխանեց օրիորդը նվազած ձայնով, որի մեջ զգացվում էր նրա ներքին վիշտը:

— Էլի ռոմա՞ն, քեզի քանի անգամ ասել եմ, որ ռոմաններ կարդալը վնաս է, տես, ախար ինչպես բլեդնիացել ես:

— Ռոման չէ, պապա, Կատյան տերտեր է դառել, ավետարան է կարդում, — մեջ մտավ Արտեմ Կարիլչը, որ նույնպես եկել էր ներս քրոջ հետ, յուր հոր ձայնին:

— Ավետարան, հա՛, լավ ես անում, բայց ի՞նչ կարդալու վախտ է, կիրակի օրը պսակո՞ւ է, տվալետո՞ւ պատրաստիր: Յա՛, Կատյա, դուշա մայա, ժենիխիդ տեսե՞՛լ ես, հավանո՞ւմ ես:

Օրիորդը ոչինչ չպատասխանեց, միայն գլուխը թեթելով կրծքին մի խորը հառաչանք արձակեց:

— Լավ է, մի՛ ամաչիր, մի՛ կարմրիր, իմացա, հավանում ես. ո՛վ չի հավանի Սմբատին:

— Ես էլ եմ հավանում, պապա, — դարձյալ մեջ մտավ Արտեմը: Երեկ ծովի վրա նրա հետ նավակով ման եկանք: Շատ լավ տղա է:

— Լսո՞ւմ ես, Նո՞ւ, լսո՞ւմ ես, Մարիա, Արտեմն էլ է հավանում, դո՞ւ ինչ ես ֆորսիյտ անում:

— Ինչու չի հավանիլ, չէ որ Արտեմն ինքն էլ Սմբատի նման մեկն է:

— Ինձ չե՞՛ս հավանում, մամա, ես ի՞նչ վատ տղա եմ:

— Վատ չես, բայց մի մեծ բան էլ չես:

— Նու, նու, նու, հերիք է, քիչ երկարացրեք, ինքը Կատյան հավանում է յուր ժենիխին պրծավ ու գնաց, այնպե՞՛ս չէ, Կատյա:

— Ինչպես կամենում եք, այնպես արեք, — պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան:

— Այդպես, շատ ապրես, շատ ապրես, Կատյա: Նո՛ւ, Մարիա, ինչ որ հարկավոր է, Էգուց ասիր, որ առնեմ, Էնդուր որ Պետր Ստեփանիչը վռագում է: Երեկ ինձ երկու հարյուր մանեթ փող տվեց պոկոսակներ անելու:

Մարիա Իվանովնան կրկին սկսեց հակառակել: Նա ասաց, թե այդքան շտապել հարկավոր չէ, թե ավելի լավ է սպասել, գուցե Կատյայի համար մի ուրիշ ավելի լավ փեսացու է ճարվելու, թե Կատյայի անունն արդեն տարածվել է և ամենքը գովում են, թե շատ հարուստ տղերք կցանկանան առաջարկություն անել և այլն, և այլն:

Գիշերից բավական անցել էր: Կատերինա Կարլովնան հեռացավ յուր սենյակը, Արտեմ Կարիլչն արդեն քնած էր: Երկու ամուսինները շարունակում էին վիճաբանել: Վերջապես, Կարլ Մարկիչը, տեսնելով, որ Մարիան համառություն է անում, դուրս եկավ համբերությունից և ասաց.

— Թե խեղդվիս, Մարիա, ես Կատյային տալիս եմ Սմբատին, Էնդուր որ Պետր Ստեփանիչի քեֆին դիպչել չեմ կարող:

Մարիա Իվանովնան կատաղեց, փրփրեց, բայց, վերջը Կարիլից մի փափուկ ապտակ ստանալով, հեռացավ, գնաց քնելու վիրավորված սրտով և վշտացած հոգով:

Հետևյալ առավուտ Դոլմագովը կրկին այցելեց Պոպովի ընտանիքն և մի ժամ մնալուց հետո, հեռացավ բոլորովին միամտացած: Նա կոտրել էր Մարիա Իվանովնայի համառությունը:

Հինգ օր անցած, մի գեղեցիկ երեկո քաղաքի կենտրոնում գտնվող փոքրաշեն եկեղեցում կատարվեց Կատերինա Կարլովնայի և Սմբատի պսակը: Դոլմագովը յուր խնամատարությունն այնտեղը հասցրեց, որ մինչև անգամ Սմբատի խաչեղբոր պաշտոնն ինքը կատարեց:

XI

Սմբատը շուշեցի աղքատ ծնողների զավակ էր: Տասներկու տարեկան հասակում նրան տվեցին քաղաքային ուսումնարան: Երեք տարի մնաց այնտեղ Սմբատն և հազիվ ռուսերեն ու հայերեն գրել ու կարդալը սովորել էր, երբ հայրը դուրս բերեց նրան և հանձնեց մի վաճառականի խանութ: Բավական ընդունակ և աշխատասեր տղա էր, բնավորությունով համեստ, խաղաղ և իրանից մեծերի խոսքը լսող ու կատարող: Նա չափազանց հարգում ու պատվում էր յուր ծնողներին, սիրում էր յուր երկու քույրերին, որոնք տարիքով իրանից փոքր էին: Հարգում ու պատվում էր նա նույնպես և՛ այն վաճառականին, որի մոտ գործակատար էր, խոնարհությամբ կատարում էր նրա պատվերները: Բայց երբեք նրա խոնարհությունը ստրկության չէր հասնում. նա յուր գործերը կատարում էր ինչպես մի պարտաճանաչ գործակատար, ուրիշ ոչինչ: Նա ինքնասեր տղա էր և տեղն եկած ժամանակ կարող էր պաշտպանել յուր պատիվը: Որովհետև նրա հայրը, ծերացած լինելով, ոչնչով չէր պարապում, այս պատճառով ընտանիքի հոգսն ընկել էր որդու վրա: Հինգ տարի ծառայեց Սմբատը վաճառականի խանութում. նրա չնչին ռոճիկն անբավական էր հինգ հոգուց բաղկացած ընտանիքի գոյությունը պահպանելու համար: Տեսնելով, որ աղքատությունը շատ է ճնշում, նա յուր հոր համաձայնությամբ, թողեց Շուշին և եկավ Բաբու՝ այստեղ բախտ որոնելու: Նա մտավ գործակատար Դոլմագովի մոտ ամսական քառասուն մանեթով: Յուր համեստ ռոճիկի մի չնչին մասով կեսկուշտ կեսբաղած ապրում էր ինքն, իսկ մնացյալն ուղարկում ընտանիքին, որի ապահովության խնդիրը նրա միակ հոգսն էր: Հայրն անդադար գանգատվում էր աղքատության վրա, և Սմբատն, ամեն անգամ նրանից նամակ ստանալիս, քաշվում էր գործարանի մի անկյունն և դառն արտասուք թափում: Չորս տարի էր, որ նա Դոլմագովի մոտ ծառայում էր միևնույն ռոճիկով: Վերջին ժամանակ մի քանի անգամ նա խնդրեց Դոլմագովին փոքր-ինչ ավելացնել ռոճիկը, բայց վերջինն ուշադրություն չէր դարձնում: Իսկ երբ Սմբատը մի անգամ ևս այդ մասին ակնարկեց, Դոլմագովը բարկացավ.

— Եթե մեկ էլ գլուխս ցավեցնես, շորերդ հավաքիր ու կորիր:

Սմբատը լռեց: Բայց հազիվ անցել էր երկու ամիս այդ օրից, և ահա նույն Դոլմագովը հրավիրում է Սմբատին յուր մոտ և հանկարծ հայտնում, թե այսուհետև նրան ընդունում է յուր առանձին հովանավորության տակ: Նա առաջարկում է Սմբատին պսակվել Կատերինա Կարլովնայի նման գեղեցկուհու հետ, խոստանում է անկախ ապրուստի միջոց, մագազին և, իբրև ապացույց, տալիս է երեք հատ հարյուրանոց:

Որպիսի՞ բախտավորություն, որպիսի՞ անսպասելի երջանկություն մանուկ հասակից աղքատության դառն լծի տակ ճնշված մի երիտասարդի համար: Երբ Սմբատն երեք հատ հարյուրանոցները գրպանում դուրս եկավ Դոլմագովի մոտից, հանկարծակի ուրախության բուռն զգացմունքների ներքո միանգամայն շվարված էր: Նա չէր հավատում, թե այդ բոլորը կատարվում է իրականության մեջ, նրան երազ էր թվում Դոլմագովի առաջարկությունը: Բայց ի՞նչ երազ, ի՞նչ հրաշք, ահա երեք հատ կանաչ-կարմիրանոցները: Սմբատը փողոցում անդադար հանում էր հարյուրանոցները, նայում նրանց այս երեսին, այն երեսին, շրշափում, հետո ծալում այս կողմ, այն

կողմ և կրկին դնում գրպանը, կրկին հանում ու կրկին նայում և կրկին դնում գրպանը: Վերջապես, նա հետզհետե ուշքի է գալիս և նրա սիրտը նորից սկսում է բաբախել ուրախությունից:

— Վերջապես, վերջապես, աղբատության քարը միանգամից դեն կգցեմ, — կրկնում էր նա ինքն իրան անդադար: — Վերջապես, խեղճ ծնողներս ու քույրերս մի լավ օր կտեսնեն: Կատերինա Կարլովնան... հը՛մ... կարո՞ղ էի, արոյոք, երբևիցե երևակայեի, որ այդ գեղեցկուհին իմ ամուսինը պիտի դառնա...

Շարունակ մի շաբաթ Սմբատն ուրախությունից շվարած պտտվում է այս կողմ, այն կողմ, զանազան բաներ է պատվիրում և այլն:

Վերջապես, հասնում է հարսանիքի երեկոն: Սմբատը զուգված, զարդարված կանգնած է եկեղեցու սեղանի առջև, Կատերինա Կարլովնայի հետ ձեռք-ձեռքի տված: Նա ուրախությունից ոտից գլուխ դողում է, նրա սևագույն խոշոր աչքերը փայլում են երջանկության փայլով, նրա սիրտը թրթռում է: Պսակն ավարտվում է, և Սմբատը թև-թևի տված Կատերինա Կարլովնայի հետ, մտնում է յուր սեփական բնակարանը: Նրա ուրախությունը սահման չունի, նա ոտքի ձեռքի ընկած թոչում է այս կողմ, այն կողմ, ինքն անձամբ ծառայություններ անում հանդիսականներին: Նրան թվում է, թե ոչ միայն ինքն է երջանիկ, այլև բոլորն և ամենքն ուրախ են յուր բախտավորությամբ: Նա տասն անգամ, հարյուր անգամ գլուխ է տալիս Դուլմագովին, անդադար շնորհակալություններ հայտնում յուր բարեսիրտ խնամատարին նրա այդչափ լավությունների փոխարեն:

Բայց, ավա՛ղ, Սմբատի երջանկությունն երկար չի տևում: Անգութ ճակատագիրը շտապում է ողորմելի երիտասարդի կարծեցյալ բախտավորությունը վերափոխել դժբախտության:

Յարսանիքի չորրորդ օրն է: Առավոտ է: Արեգակը, նոր—նոր դուրս գալով, շառագունում է երկնակամարը, և ահա Սմբատը գիշերային շորերով նստած է յուր սենյակում: Նրա դեմքը տխուր է և գունաթափ, շրթունքները սեղմված, ճակատը կնճռված: Նա անդադար կրծքից խորը հառաչանքներ է արձակում և երբեմն գլուխն երկու ձեռներով սեղմում է կամ մազերը փետում:

Ուղիղ երկու ժամ Սմբատը միայնակ մտում է այդ դրության մեջ՝ փակված յուր սենյակում: Յետո նա հանկարծ բարձրանում է տեղից, շորերը հագնում և խելագարի պես զգգված մազերով, անվա երեսով, վազում փողոց: Նա ամբողջ օրը չի վերադառնում տուն, մյուս օրը նույնպես: Սկսում են փնտրել այստեղ ու այնտեղ, չկա ու չկա...

Ո՞ր է Սմբատը:

XII

Մի հիանալի, մի դյուրական տեսարան է ներկայացնում ծովեզրյա քաղաքը լուսնյակ գիշեր, երբ եղանակը բոլորովին խաղաղ է: Կանգնելով ծովափում և բազմաթիվ նավերի անտառախիտ կայմերի միջով նայելով ջրի անհուն տարածությանը, որի հարթ մակերևույթն արծաթափայլում է պայծառ երկնքի երեսին սահող լրացած լուսնի կաթնագույն լուսով, մարդ ակամա հափշտակվում է: Կա մի անհասկանալի զորություն, մի անբացատրելի ուժ, որն այստեղ բոպեաբար մոռացնել է տալիս մարդուն այն ամենն, ինչ որ պատկանում է նյութական աշխարհին, և նա, կարծես, կախարդվում է: Մարդ հոգով ու մտքով այդ անհասանելի զորության ուժից մղվում է հեռո՛ւ-հեռո՛ւ, դեպի երկնքի անհուն խորությունը, ուր չկան այն դառնություններն, առօրյա մանր հոգսերն ու վշտերը, որոնց ներքո գիշեր ու ցերեկ ճնշված է մահկանացուն: Այդպիսի բոպեներում մարդ ոչինչ չի կարողանում մտածել, ոչ մի միտք կանգ չի առնում նրա գլխում: Այդպիսի բոպեներում միտքը կաշկանդվում է, երևակայությունը բորբոքվում է, և մարդ, կարծես, լողում է ինչ-որ վերացական աշխարհի մեջ, ուր նա հետզհետե հալվում է, ինչպես մի կտոր սառույց եռացող ջրի կաթսայում:

Ահա մի այդպիսի հրաշալի երեկո էր, երբ, Կատերինա Կարլովնայի հարսանիքից հինգ օր անցած, ծովային կայարաններից մեկի ծայրում, ոլոր-մոլոր քայլերով անցուդարձ էր անում մի երիտասարդ: Եղանակը, ամառային լինելով, բավական տաք էր: Երիտասարդը հագած էր սևագույն մահոյա հագուստ առանց վերարկվի: Նա գլխաբաց էր, ձեռները ծոցում խաչաձև ծալած և սպիտակ ամառային գդակը կռնատակին պահած: Ժամանակ-ժամանակ նա կանգ էր առնում և, գլուխը բարձրացնելով, նայում լուսնին, որը կամ մտնում էր բամբակագույն նոսր ամպերի տակ և քողարկվում, ինչպես մի գեղատեսիլ, նազելի օրիորդ, կամ կրկին դուրս սահում:

Մի ամբողջ ժամ էր, որ Սմբատն այդպես անցուդարձ էր անում այստեղ: Կայարանի մի անկյունում, ծովի երեսում կանգնած էր մի փոքրիկ բեռնակիր շոգենավ, որ պատրաստվում էր ճանապարհ ընկնելու: Նավաստիները տախտակամածների վրա ապրանքներ էին դարսում: Շոգենավի վրա կային միայն մի քանի պարսիկ ճանապարհորդներ: Կարճիկ, կարմրերես և հաստ շվեդացի նավապետը, ձեռները գրպանում դրած, տախտակամածի ծայրից յուր սուր հայացքը ձգել էր ծովի հեռավոր հորիզոնին: Սմբատը բարձրացավ շոգենավի վրա և մոտեցավ նավապետին:

— Ե՞րբ կճանապարհվենք:

— Մի ժամից հետո, — պատասխանեց նավապետը, յուր հայացքը չհեռացնելով ծովից:

— Կնշանակե տասնումեկ ժամի՞ն:

— Ուղիղ:

Սմբատը ցած եկավ և նստեց կայարանի սյուներից մեկի վրա: Փախչել ու հեռանալ — ահա այն միակ միջոցը, որ կարող է նրան ազատել խայտառակությունից: Իսկ մյուսը... օ՛օօ... Նա չի կարող դիմել այդ միջոցին, սարսափելի է: Սարսափելի է ո՛չ միայն նրա, այլև չորս հոգուց բաղկացած մի ընտանիքի համար, որի գոյության միակ պաշտպանն ինքն է: Դա կլինի մի անսպասելի մահացու վերք նրա ծերունի ծնողների համար: Այո՛, որդիական սերը նրան իրավունք չի տալիս դիմել ինքնասպանության: Միակ ելքն այս անիծյալ քաղաքից հեռանալն է: Ի՛նչ խայտառակություն, տեր աստված, և ո՛վ կարող է սպասել, թե Դուլմազովը մի այդպիսի դև է: Ի՛նչպես խելագարվեց և գլխապատառ ընկավ այդ մարդու որոգայթը: Դուլմազով, օ՛օօ՛ Դուլմազով, հիմա հասկանալի է, թե ինչ միտք ուներ քո բարերարությունը: Չզվելի, կեղտոտ մարդ, մի՞թե բավական չէր քեզ, որ անբախտացրել էիր մի ամբողջ ընտանիք, որ դու երկրորդին ևս թշվառացրիր: Օ՛օօ՛... եթե մի օր քեզ կհանդիպի Սմբատը... Բայց այժմ ուշ է, այժմ միայն մի բան է մնում անել. շուտով այստեղից հեռանալ: Արդեն ամբողջ քաղաքը խոսում է, ամենքի բամբասանքի առարկան է նա, էլ ի՛նչ երեսով կարող է մնալ այստեղ:

Այս մտածողության մեջ խորասուզված, Սմբատը բարձրացավ և սկսեց նայել ծովի հեռավոր հորիզոնին: Կես ժամու չափ նա այդ դրության մեջ անշարժ կանգնած էր: Հանկարծ նրա ականջներին հասավ բարակ սուլոցի ձայն: Սմբատն արագ քայլերով դիմեց դեպի շոգենավն և բարձրացավ տախտակամածի վրա:

Շոգենավը բաժանվեց կայարանից և հանդարտությամբ սկսեց լողալ դեպի ծովի խորքը, Սմբատը, երեսը դարձրած, քաղաքին էր նայում: Անցավ քառորդ ժամ, և քաղաքը սկսեց հետզհետե անհետանալ նրա աչքերից: Վերջին անգամ նայելով դեպի հետ, նա մի խորը հառաչանք արձակեց կրծքից:

— Մնաս բարյավ կարծեցյալ բախտավորություն — ասաց, և արտասուքի երկու խոշոր կաթիլներ, գլորվելով նրա աչքերից, ընկան տախտակամածի վրա:

Մոտ երեք տարի անցած Սմբատի Պարսկաստան հեռանալու երեկոյից՝ Հաշտարխանի նեղ փողոցներից մեկում, մի փոքրիկ սենյակում ապրում էր երեք հոգուց բաղկացած մի ընտանիք։ Սրանցից մեկը մի պառավ կին էր մեջքից ծռված, մյուսը մի դեղնած մաշված, բայց գեղեցկությունը տակավին չկորցրած երիտասարդ կին, իսկ երրորդն երկու տարեկան մանուկ հիվանդոտ դեմքով։

Պառավ կինը Մարիա Իվանովնան էր, երիտասարդը — Կատերինա Կարլովնան, իսկ հիվանդոտ մանուկը — վերջինի երեխան։ Կարլ Մարկիչը չկար։ Երբ Սմբատի Պարսկաստան փախչելու գաղտնիքը պարզվեց, Կարլ Մարկիչն իսկույն, վշտացած սրտով, դուրս եկավ Դոլմազովի մոտից յուր որդու հետ։ Նա երկար ժամանակ գործ չգտավ։ Մի կողմից աղքատ խայտառակությունը, մյուս կողմից՝ անտանելի աղքատությունը հետզհետե բուլորովին ճնշեցին խեղճ ծերունուն, և նա երկու տարի չանցած մեռավ։ Արտեմ Կարլիչը դեռ Բաբվումն էր։ Նա մի գործարանում գործակատար էր և յուր ստացած աննշան ռոճիկով պահում էր մորը, քրոջն ու սրա զավակին։

1884 թ. Թիֆլիս։